

Ігор Тесленко, Богдан Березенко

НОВІ МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ОСТРОЗЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРУ КІНЦЯ ХVІ СТОЛІТТЯ: РУСЬКОМОВНІ ЛИСТИ ДО КИРИЛА ЛУКАРІСА

Історія культурного центру, створеного в середині 70-х років ХVІ століття з ініціативи та коштом князя Василя-Костянтина Острозького (1526-1608), ось уже понад сто літ приваблює жвавий дослідницький інтерес, який з часом зазнав помітної еволюції. Якщо на зорі зацікавлення вчені характеризували діяльність цього центру в найзагальніших рисах, то сьогодні можна сміливо говорити про кілька фактично самостійних напрямків студій, у рамках яких аналізується робота перекладацького гуртка, тексти острозьких полемістів і поетів, продукція типографії та різні аспекти функціонування освітнього закладу. На деяких із цих ділянок помітні серйозні досягнення, інші через брак джерел досі залишаються в статусі перспективних. У будь-якому разі, очевидно, що яким би не був фокус уваги, слід враховувати ширший контекст існування центру, адже його складові були тісно переплетені через осіб, які взаємодіяли між собою та нерідко виконували кілька функцій: перекладали тексти Святих Отців, писали полемічні трактати й викладали у слов'яно-греко-латинській школі. Таким чином, у студіях над Острозьким Відродженням ключове місце мають займати діячі осередку та їхні зв'язки.

Саме з цієї перспективи феномен вивчав Ігор Мицько, який майже через століття після появи першої по-справжньому змістовної праці Костянтина Харламповича (1897)¹ зробив суттєвий внесок у розробку теми. Його класична монографія (1990), назва якої виказує більший дослідницький інтерес до слов'яно-греко-латинської школи², насправді охоплює й інші сфери діяльності центру. Особливе місце у ній займає довідник з фіксацією біографічних даних про діячів острозького осередку й осіб, які з ними так чи інакше перетиналися. Довідник справляє подвійне враження: з одного боку,

¹ Харлампович К.В. Острожская православная школа: историко-критический очерк // Киевская старина. – Киев, 1897. – Т. 57, май. – С. 177-207; июнь. – С. 363-388.

² Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – 190 с.

він демонструє скрупульозність упорядника, який у пошуку необхідної інформації опрацював колосальний обсяг джерел, серед яких покрайні записи на стародруках, листи, інвентарі, а також декрети, квитанції, заповіти та різного роду майнові документи, внесені до актових книг судово-адміністративних установ Волині. Водночас, каталог І. Мицька виразно засвідчує відсутність єдиного цілісного архіву, в якому можна було би знайти необхідні матеріали про школу, інтелектуальний гурток і друкарню. Судячи з оприлюднених даних, не збереглися й персональні архіви членів осередку. Немає зібрання Герасима Смотрицького, Івана Федоровича, Дем'яна Наливайка, Василя Малюшицького, багатьох інших помітних постатей. Архів їхнього покровителя і натхненника Василя-Костянтина Острозького частково зберігся, але в ньому майже немає потрібної інформації. Нашадки аристократа як з конфесійних, так і суто практичних причин вичистили з нього майже всі сліди діяльності центру. Відтак, Ігореві Мицькові довелося збирати матеріал буквально по крихтах. Безумовно, це не означає, що всі персональні колекції діячів острозького гуртка зникли без сліду.

Важливе місце серед джерел з історії академії посідає листування відомого церковного діяча Кирила Лукаріса (1572-1638). Народився він на Криті, з дитинства виховувався дядьком Мелетієм (Пігасом), який у 1590-1601 роках обіймав патріаршу кафедру в Александрії. За сприяння цього ж близького родича у віці приблизно 12 років був відправлений на науку до італійських університетів: студіював спершу у Венеції, потім у Падуї. Завершивши навчання, повернувся до дядька, який надав йому сан архимандрита і на початку 1594 року відправив з Константинополя на Русь зі спеціальною місією³. Питання про її мету досі залишається предметом дискусій серед дослідників. Найімовірніше, йшлося про доставку до Київської митрополії творів патріарха для їх подальшого поширення⁴. Інша активність Лукаріса стала побічним результатом цієї місії і не була заздалегідь передбачена.

Влітку 1594 р. отець Кирило прибув на Волинь і певний час мешкав у володіннях київського воєводи кн. Василя-Костянтина Острозького, де займався педагогічною діяльністю. Наступного року переїхав до Вільна, і тут, у столиці Великого князівства Литовського, одразу включився в діяльність місцевого освітнього центру, заснованому православним братством. У жовтні 1596-го бачимо Лукаріса на Соборі у Бересті, куди він прибув у

³ *Харламович В.* Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви. — Казань, 1898. — XIII, 524, LXII с.

⁴ У листі до князя Острозького патріарх Мелетій зазначав, що відправив до нього “нашого сиггела, преподобного въ священоиноцехъ и духовныхъ Курила..., съ нѣкоими нашихъ списаний”, див. *Мальшевский И.* Александрийский патриарх Мелетий Пигас и его участие в делах русской церкви. — Киев, 1872. — Т. 2. — Приложение. — С. 28. Тексти послань владики були опубліковані в “Діалозі” (Вільно, 1596) та “Книжиці” у 10 розділах (Остріг, 1598).

статусі протосингела і намісника Александрійського патріарха Мелетія (Пігаса)⁵. Залишивши Річ Посполиту на межі 1597 і 1598 років, ще раз ненадовго прибув до неї з черговим дорученням дядька в 1600-му. По тому назавжди покинув територію держави (1601) і повернувся до Османської імперії. Решту життя обіймав патріарші кафедри в Александрії (1602-1621) та Константинополі (1612-1638, з перервами).

З інших матеріалів, які становили документальну спадщину владики, дослідники знали про частину архіву, яка в XIX ст. зберігалася в метакхоні (монастирі) Гробу Господнього в Константинополі⁶. Після виявлення рукописної збірки грецький учений Васіліос Містакідіс передав копії листів Лукаріса французькому лінгвісту Емілю Леррану (1841-1903), а той у 1896 році опублікував їх у відомій археографічній серії⁷. Для нас важливо, що до цього видання потрапили тексти, які стосувалися “річпосполитського” періоду життя отця Кирила. Відтак, ними користувалися дослідники, які студіювали історію освіти та становище Київської митрополії напередодні й у перші десятиліття після Берестейської унії⁸. Частина з опублікованих Лерраном джерел нині доступна українською. У 1995 році їх видав, готуючи статтю про контакти острозького осередку з вченими греками, Андрій Ясіновський⁹.

Ще один, менш знаний фрагмент архіву Лукаріса, зберігається в колекції грецьких рукописів університетської бібліотеки в Лейдені (Нідерланди). Справа нараховує 570 аркушів і являє собою конволют документів, зокрема, оригінали приватних листів до отця Кирила грецькою, латинською, польською і руською мовами¹⁰.

⁵ Тимошенко Л. Феномен Берестейської унії. – Дрогобич, 2024. – С. 359; Ekthesis abo Krotkie zebranie spraw ktore się działy na partykularnym to iest Pomiastnym Synodzie w Brześciu Litewskim. – Kraków, 1597. – S. 32 (підпис Лукаріса на декреті про позбавлення сану митрополита та єпископів, що прийняли унію).

⁶ Каталог метакхона Гробу Господнього у Константинополі: *Παπαδόπουλος-Κεραμέως Α.* Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη. – Πετρούπολις, 1899. – Τ. Δ'. – 562 σ. Листи Кирила Лукаріса зберігалися в бібліотеці під шифром CP n. 463.

⁷ *Legrand É.* Bibliographie hellénique, ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle. – Paris, 1896. – Т. 4. – Р. 217-229.

⁸ Харламович В. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века... – С. 264-265; *Кетра Т.* Wizyty protosyngla Cyryla Lukarysa w Rzeczypospolitej // The Orthodox Church in the Balkans and Poland: Connections and Common Tradition / Ed. Antoni Mironowicz, Urszula Pawluczuk and Wojciech Walczak. – Białystok, 2007. – Р. 87-103; *Кетра Т.* Kyrillos Loukaris and the Confessional Problems in the Polish-Lithuanian Commonwealth at the Turn of the Seventeenth Century // Acta Poloniae Historica. – Warszawa, 2011. – Vol. 104. – Р. 107; Ясіновський А. Роль Острога в культурних взаєминах України із слов'янами і греками // Острозька давнина: Дослідження і матеріали. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 97-103; *Любащенко В.* Кирил Лукарис і протестантизм. Опыт межцерковного диалога // Богомыслие. – Одесса, 2000. – № 10. – С. 27-52; *Смирнов А.* Кирило Лукаріс і Україна // Наукові записки. Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острог, 2011. – Вип. 18. – С. 157-164.

⁹ Ясіновський А. Роль Острога в культурних взаєминах України... – С. 97-103.

¹⁰ Leiden University. – Bibliotheca Publica Graeca, manuscript 122 (далі скорочення: UL. – BPG 122).

Перше знайомство зі змістом рукописної збірки відбулося завдяки нідерландській дослідниці Кеєтє Роземонд, яка в 1974 році видала частину її грецькомовних і латиномовних документів кінця XVI – початку XVII ст.¹¹ У передмові до книжки упорядниці зазначила, що до Лейдена справа потрапила з торгів на лондонському аукціоні Sotheby's (1970), а до того вона перебувала в кількох приватних зібраннях. Зокрема, прикрашала бібліотеку правителя Молдавії і Волощини кн. Ніколаоса Маврокордатоса (1670-1730). Після його смерті і до 1749 року зберігалася в Константинополі, а до Британії була перевезена Фредериком Нортгом, 5-м графом Гілфордом (1766-1827), який її придбав під час однієї з мандрівок до Греції¹².

У наш час лейденські матеріали вводив у науковий обіг Овідіу Олар, автор ґрунтовної монографії про відносини Кирила Лукаріса з протестантським світом. І в цій праці, і в рецензії на неї Вери Ченцової, відзначено, що на сторінках рукописної книги можна натрапити на деякі кириличні тексти¹³, і ця деталь привернула нашу увагу.

З перспективи обраної теми важливо підкреслити, що за період свого першого перебування на Волині (1594-1595) грек налагодив тісні контакти з оточенням князя Василя-Костянтина Острозького і діячами створеного ним освітньо-культурного осередку. Як показує лейденська збірка, навіть після від'їзду до Вільна Лукаріс підтримував зв'язок із ними. В переліку острожан, які й надалі надсилали йому листи, бачимо Шимона Пекаліда, Яна Жоравського, Стефана Грабовича і ще двох осіб, прізвище яких в кореспонденції не зазначене. Одного з них звали Глібом, другого – Василем Андрійовичем. На відміну від решти “агентів” Лукаріса, ця пара в контактах із ним послуговувалася руською, а не латиною¹⁴.

¹¹ *Cyrille Lucar. Sermons: 1598-1602 / Édités par Keetje Rozemond. – Leiden, 1974. – 161 p.*

¹² Там само. – Р. 1-3.

¹³ *Olar O.-V. La boutique de Théophile. Les relations du Patriarche de Constantinople Kyrillos Loukaris (1570-1638) avec la Réforme. – Paris, 2019. – 396 p.; Ченцова В. Кирил Лукаріс и «Реформа»: новая книга О. Олара // Вестник церковной истории. – Москва, 2021. – № 3/4 (63/63). – С. 359-367.*

¹⁴ Руською мовою до Кирила Лукаріса зверталися також львівський єпископ Гедеон (Балабан), київський воєвода князь Василь-Костянтин Острозький і случький війт Михайло Купріянович, див. UL. – BPG 122, f. 410 v. (лист від владки Гедеона; Новгородок, 2.XI.1596 р.), 432 v. (його ж лист; Новгородок, 5.II.1595 р.), 434 (лист князя Василя-Костянтина; Крупа, 7.IX.1596 р.), 441 (його ж лист; Дубно, 30.V.1596 р.), 446 (лист случького віята; Слуцьк, 8.VI. [Б.р.]), 449 (лист владки Гедеона; Стратин, 15.IX.1596 р.). Дотепер документи збірки, написані руською мовою, не були опубліковані й не ставали предметом детального аналізу. Утім, зміст двох послань київського митрополита Михайла (Рагози) до пастви про призначення Кирила Лукаріса настоятелем Віленського Свято-Троїцького монастиря (1595) переказаний у монографії Леоніда Тимошенка, якому їх передав Богдан Березенко, див. *Тимошенко Л. Феномен Берестейської унії. – Дрогобич, 2024. – С. 358-359.* Цей же дослідник розповів про інформаційний потенціал ще двох листів збірки, які у 1596 році адресував вченому грекові князь Василь-Костянтин Острозький, див. *Тимошенко Л. Волинський чинник у генезі та проголошенні Берестейської унії // Острозькі наукові читання. Семінар 2 (12.XI.2024 р.): <https://www.youtube.com/watch?v=qWc0NBg44s4> (режим доступу: 10.IV.2025 р.).*

Детальніше познайомимося з обома адресантами і змістом їхніх листів. Латинські документи будуть опубліковані в наступному номері “Острозької давнини”.

“Зичливий і повольний приятель та слуга” Гліб. У згаданій рукописній збірці з бібліотеки Лейденського університету знаходимо чотири листи-автографи Гліба до Кирила Лукаріса¹⁵. Один з них датований 2 січня 1596 р., інші не містять відповідної клаузули, але зі змісту зрозуміло, що вони були написані раніше – ще тоді, коли вчений грек розмірковував над можливістю співпраці з князем Острозьким, і потім, після прийняття пропозиції останнього, очолив навчальний заклад. Характер Глібових повідомлень про ситуацію в Острозі і події, які розгорталися на княжому дворі, дозволяє стверджувати, що сам він належав до найближчого оточення київського воєводи. Історіографія цю тезу підтверджує. В орбіті впливу Острозького дійсно обертався слуга на ім'я Гліб, що обіймав поважний двірський уряд підскарбія¹⁶. До знахідки лейденських матеріалів його біограма обмежувалася буквально кількома реченнями, однак навіть із них випливало, що цей чоловік був сильно ангажований у церковні справи. У 1597 році він отримав лист від александрійського патріарха Мелетія (Пігаса), який хвалив Гліба за його гідне життя, богоугодну поведінку, ревність у дотриманні звичаїв, добролюбність, стійкість у вірі та інші християнські чесноти¹⁷. Схоже, ці слова не були лише виявом формальної люб'язності. За рік патрон підскарбія князь Острозький доручив йому, як людині, “в справах церковних відомій та досвідченій”, опікуватися дубенським Хрестовоздвиженським монастирем. Ігор Мицько вважає, що при цьому Гліб залишався світською особою, а втім існує документ, датований червнем 1598-му, в якому він прямо названий ігуменом¹⁸. Так чи інакше, Гліб керував монастирем кілька наступних літ і помер у 1601 чи 1602 році; точно не жив у 1603-му¹⁹.

Спеціальної уваги заслуговує походження цієї неординарної постаті. Питання видається складним уже тому, що жоден відомий документ не розкриває секрету Глібового прізвища чи принаймні патроніма. Всюди цей

¹⁵ UL. – ВРГ 122, f. 413-413 v., 438 v., 440 v., 445-445 v. (див. додаток).

¹⁶ Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 87 (двірський уряд Гліба зафіксований у сумарії архіву князів Острозьких 1627 р.).

¹⁷ Ясіновський А. Роль Острога в культурних взаєминах України... – С. 101.

¹⁸ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі скорочення – ЦДАК України). – Ф. 2092, оп. 1, спр. 5, арк. 3 зв. (лист кн. В.-К. Острозького про надання дубенським монастирям Святого Спаса і Святого Хреста по відрі меду, з дозволом підданам обох обителів ситити кануни в дні Святого Спаса і Святого Хреста; Дубно, 10.VI.1598 р.). Порівн.: Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 87.

¹⁹ Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – Київ, 2012. – С. 460, 462.

чоловік названий лише на ім'я, однак ім'я дуже рідкісне, як для благородного мешканця українських воєводств Речі Посполитої, зокрема, й Волині. Нам не вдалося виявити жодного шляхтича чи князя, який у середині – другій половині XVI ст. жив би в регіоні і звався Глібом. Складається враження, що в цей період старовинне княже ім'я фактично вийшло з ужитку серед місцевої еліти. Останнім його носив, здається, Гліб Лижиносович з роду князів Острожецьких, який помер між 1488 і 1493 роком²⁰. На Волині досліджуваної доби були церкви на честь святих мучеників Бориса й Гліба²¹, але цікава річ: Глібів серед старожитної православної шляхти краю не було зовсім, а Борисів можна перерахувати на пальцях однієї руки²².

Напрошується висновок, що слуга князя Василя-Костянтина або був простолюдином (серед яких Гліби, хай і нечасто, та все ж траплялися), або походив з-поза меж регіону. На користь першого припущення свідчить сфера відповідальності нашого героя, який, нагадаємо, був підскарбієм, а значить займався “бухгалтерією” свого патрона. Рідко коли на цьому місці служив шляхтич, адже грошові справи суперечили рицарській честі. Підскарб'ями в Острозьких зазвичай ставали люди низького походження, хай навіть по-своєму вправні й освічені (Герасим Смотрицький, Семен Кричевич, Валентій Моленда та інші).

Не можна виключати й того, що Гліб народився поза межами Волині і суміжних із нею Київщини, Поділля та Червоної Русі. Розмірковуючи над цим варіантом, звертаємо увагу на одну цікаву деталь: в останні роки життя підскарбія на дворі його патрона князя Василя-Костянтина з'явився шляхтич Олександр Соколдський (Соколський)²³, який при боці Острозьких

²⁰ Детальніше про Гліба Лижиносовича (саме таким, усупереч історіографічній традиції, був утворений від батькового прізвища “патронім” цього князя) та його рід див. *Тесленко І.* Походження князів Головнів-Острожецьких у світлі нововиявлених джерел // Студії і матеріали з історії Волині / Редактор випуску Володимир Собчук. – Кременець, 2012. – С. 129-152.

²¹ Волинські церкви із посвятою святим мученикам князям Борису і Глібу: Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упор. В. Атаманенко. – Київ-Острог-Нью-Йорк, 2004. – С. 77 (м. Остріг); *Довбищенко М.* Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. – Київ, 2008. – С. 617 (с. Біскупиці), 644 (м. Кошар), 651 (с. Овлочим), 719 (с. Пулганів).

²² ЦДІАК України. – Ф. 21, оп. 1, спр. 6, арк. 30 (степанський боярин Борис Житинський, 1554 р.); спр. 14, арк. 130 (кременецький повітник Борис Корницький, 1569 р.); спр. 37, арк. 94 зв. (він же, 1599 р.); ф. 25, оп. 1, спр. 19, арк. 388 (луцький повітник Борис Охлоповський, 1579 р.); ф. 28, оп. 1, спр. 15, арк. (він же, 1582 р.). Луцький підстароста князя Богуша Корецького Борис Сова-Роський, який перебував на своєму уряді в 1560-1563 рр., походив із білоруських земель Великого князівства Литовського, див. *Поліщук В.* Урядницький клан луцького старости князя Богуша Корецького (на прикладі Луцького замкового уряду, 1561-1567 роки) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ-Нью-Йорк, 2004. – Вип. 11/12. – С. 271-272.

²³ ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 29, арк. 552 (перша згадка в джерелах: наказ кн. Василя-Костянтина Острозького дубенському старості Петрові Билчинському ввести у володіння погорілицькими застінками коморника Олександра Соколдського; Дубно, 5.III.1598 р.).

зробив блискучу кар'єру від слуги-коморника до одного з чільних юристів клану. Після вигасання княжого роду перебував на "юргельті" в його спадкоємців князів Заславських, нагромадив капітал, який інвестував у придбання дідичних володінь, завів сім'ю, виховав дітей і помер незадовго до вибуху козацької революції²⁴. Від початку 20-х років XVII ст. пан Олександр почав додавати до свого прізвища незвичну для Волині, а втім і для всіх руських земель Речі Посполитої, приставку "Глебов", яку важко тлумачити інакше, ніж як патронім²⁵. Окрім служби князям, Соколдський ще й певний час (у 1607-1610 рр., а може й довший період) виконував функції "старшого стоїтеля" і "дозорці" острозького шпиталю – установи, що, як відомо, була тісно пов'язана зі школою²⁶. Таким чином, цей чоловік, як і підскарбій Гліб, близько контактував з острозьким інтелектуальним осередком, ба більше – мав належати до нього. На нашу думку, між обома згаданими постатями є прямий кровний зв'язок: припускаємо, що юрист князів Острозьких був сином підскарбія, який походив з Московії²⁷.

²⁴ Остання прижиттєва згадка про Олександра Соколдського датована серпнем 1646 р., див. ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 252, арк. 357-358 (скарга Василя Комара про порушення Олександром Соколдським і його дружиною Кристиною Муриновичівною заставного запису на двіречь у с. Кораблища; Луцьк, 20.VIII.1646 р.). Порівн.: Там само. – Спр. 261, арк. 157 зв.-159 (лист Міхала Коморовського про передачу сандомирському воєводі кн. Владиславу-Домініку Заславському своїх прав на корчму в с. Сернички, якою його батько володів за записом небіжчика Олександра Соколдського; Луцьк, 10.I.1648 р.). З цих записів випливає, що колишній слуга дому Острозьких помер, найімовірніше, вкінці 1646-го або в 1647 році.

²⁵ В одному пізнішому акті Олександр Соколдський прямо названий "Глібовичем", див. Там само. – Ф. 25, оп. 1, спр. 201, арк. 908 (свідчення возних Івана Дешковського і Дем'яна Шацького про зустріч адвокатів кн. Владислава-Домініка Заславського з юристом волинського хорунжого Данила Єла-Малинського; заява в луцькому гроді 28.VII.1636 р., сама зустріч відбулася між м. Межиріч та с. Болотківці 21.VII.1636 р.). Вводночас, з кінця 30-х років XVII ст. і Олександр, і його сини почали замість традиційної приставки "Глебов" додавати до прізвища "з Глебов", немов апелюючи до того, що володіють якимось маєтком під назвою Гліби, див. Там само. – Спр. 216, арк. 505-506 зв. (боргова розписка Себастьяна Коморовського Олександрові "з Глебов" Соколдському на 4.000 польських золотих; Луцьк, 2.IV.1639 р.); спр. 244, арк. 788-789 (лист Олександрових синів Данила та Івана про зречення на користь белзького підвоєводи Адама Каковського маєтків у Перемишльському повіті, які їм записала матір Кристина Муриновичівна; Луцьк, 20.VIII.1645 р.; підписи: "Daniel z Hlebow Sokoldsky", "Iwan z Hlebow Sokoldsky") та ін.

²⁶ Дві перші й останню виявлені нами згадки про Олександра Соколдського як "старшого строїтеля" / "дозорцю" острозького шпиталю див. Там само. – Ф. 21, оп. 1, спр. 44, арк. 83 зв. (1607 р.); ф. 22, оп. 1, спр. 15, арк. 86 (1607 р.); ф. 25, оп. 1, спр. 19, арк. 61 (1610 р.). Порівн.: *Мицько І.З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 113. Детальніше про зв'язок між шпиталем і школою йтиметься далі у статті.

²⁷ В укладеному Костянтином Єрусалимським каталозі московських полонених і біженців, які в середині XVI – на початку XVII ст. мешкали у Речі Посполитій, немає жодного Гліба, однак це не означає, що особа відповідного походження і з відповідним іменем не жила в шляхетській республіці, див. *Єрусалимский К.Ю.* Московиты в Польско-Литовском государстве второй половины XVI – начала XVII в.: диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. 24.00.01 – Теория и история культуры / Российский государственный гуманитарный университет. – Москва, 2011. – С. 806-931.

Опосередковано наш здогад про спорідненість згаданих осіб підтверджує одна деталь: на гербовій печатці Гліба, якою він скріплював свою кореспонденцію (іл. 1 і 2), бачимо ініціали Г та С, перший з яких, поза сумнівом, вказує на ім'я, а другий збігається з першою літерою прізвища адвоката Олександра Соколдського. Що ж до герба, то на сфрагісі підскарбія бачимо знак у вигляді рівнораменного хреста над півмісяцем, оберненим рогами догори. Ця геральдична фігура дещо нагадує польський герб Шеліга (іл. 3), однак найбільше вона подібна до родового символу берестейських зем'ян Букрабів (іл. 4)²⁸. Кровного зв'язку між ними та Глібом не простежено. На жаль, досі не вдалося з'ясувати й те, який знак був вирізьблений на печатці Олександра Соколдського²⁹.

Від персони Гліба перейдемо до змісту його листів з лейденської збірки. Як ми вже згадували вище, лише один із них датований. Написаний він у січні 1596-го, вже тоді, коли Лукаріс перебував у столиці Великого князівства Литовського. Інші три листи не містять дати, але, судячи з контексту і відомих деталей біографії вченого грека, з'явилися вони упродовж 1594 року.

Хронологічно перший лист Гліба охоплює всього 14 рядків. Хоча місце написання в ньому не зазначене, у тексті є пряма згадка про те, що відправник перебуває в Острозі. Гліб знав, що його адресат відносно нещодавно завершив мандрівку “з тих країв”, і ця обмовка у поєднанні з іншими відомими фактами допомагає встановити приблизний час появи листа. Поза сумнівом, йдеться про літо 1594 року, коли Кирило Лукаріс прибув до Речі Посполитої і мав за дорученням патріарха Мелетія зустрітися з князем Василем-Костянтином. Острозький скерував його до Звягеля на межі Волині та Київщини. Уже 18 липня³⁰, грек перебував у цьому місті. Не знаємо, чи

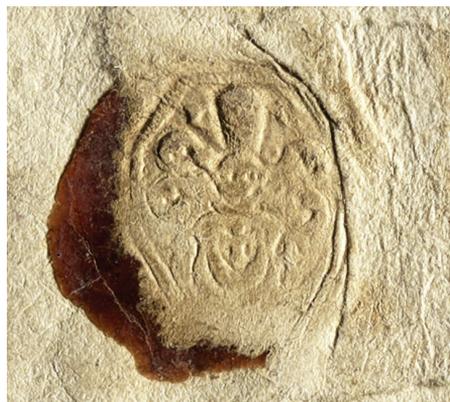
²⁸ Воевода мав добре знати Василя Абрамовича Букрабу – берестейського хорунжого (1577-1631), який починав свою кар'єру як слуга кн. Романа Сангушка (1537-1571). Острозький був приятелем і родичем цього останнього, а коли той помер – опікувався його дітьми, див. *Boniecki A. Herbarz polski.* – Warszawa, 1900. – Т. 2. – С. 246; *Uruski S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej.* – Warszawa, 1905. – Т. 2. – С. 78-79; *Тесленко І.* Клієнтела кн. Василя-Костянтина Острозького // Острозька академія XVI-XVII ст. Енциклопедія. – Острог, 2011. – С. 146; *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. – Київ, 2012. – С. 770; *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy.* – Warszawa, 2020. – Т. 8 / Pod red. Andrzeja Rachuby, opracowali Henryk Lulewicz, Tomasz Jaszczółt, Andrej Radaman, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrej Macuk, Adam Danilczyk, Andrzej Haratym. – С. 77.

²⁹ В Національному архіві у Кракові виявлено оригінальний документ, завірений його печаткою, але сама ця печатка не збереглася, див. *Archiwum Narodowe w Krakowie.* – Тека 450, plik 8 (лист Олександра Глебова Соколдського до брацлавського войського Станіслава Скурковського про пересилку йому комплекту документів у справі про заставу в 1627 році кн. Олександром-Октавіаном Пронським міста Берестечка і навколишніх сіл київському воеводі кн. Олександрові Заславському; Луцьк, 14.III.1630 р.).

³⁰ Про це свідчить лист Лукаріса до князя Василя-Костянтина, датований 8 (18) липня 1594 р., див. *Legrand É. Bibliographie hellénique.* – Т. 4. – Р. 220; *Γεδεών Μ.Ι.* Πατριарχικά Εφμερίδες;

Іл. 1

Іл. 2

Іл. 3

Іл. 4

*Відбиток печатки підскарбія Гліба (іл. 1 і 2), герб Шеліга (іл. 3)
та родовий знак берестейських зем'ян Букрабів (іл. 4)*

бачився він одразу після свого прибуття на Волинь із київським воєводою, який був заклопотаний майновими справами і у середині липня терміново вирушив з Острога до Любліна.

З листа дізнаємося про те, що підскарбій уже встиг зустрітися з греком і спробував загітувати його на переїзд до Острога. Як видно, у подальшому Гліб не втрачав надії добитися свого, бо у письмовому зверненні прямо запитав, чи не хотів би Лукаріс перебраться до міста над Вілією, аби тут “при князеві його милості попрацювати рік або поки воля вашої милості” буде. Що саме мав на увазі підскарбій, стає очевидним із другої половини листа. У разі згоди на переїзд він міг очолити “латинську, грецьку і словенську школу”. У цьому місці слова Гліба звучать як наче його власна ініціатива, яка ще має бути схвалена князем, але немає сумніву в тому, що без попереднього благословіння патрона, а може й прямого його розпорядження, підскарбій не звертався би до іноземного гостя з такими конкретними офертами. Описуючи отцеві Кирилові спокусливі перспективи співпраці, автор листа обіцяв, що окрім нагороди від Господа він, як очільник закладу, зможе реалізувати свої таланти і вільно розпоряджатиметься “наданням на школу”, що його забезпечив фундатор³¹.

У ключовому, передостанньому реченні листа звертаємо увагу одразу на два вкрай важливі пасажі, які не можна залишити без коментаря. По-перше, в джерелі зроблено спеціальний наголос на тому, що в питаннях управління Лукарісові не заважатиме “ні Наливайко, ні Василій, ні я..., та й тепер я і пан Василій не маємо стосунку до школи”³². З цитованої фрази робимо висновок, що всі перелічені особи колись таки викладали у закладі або адміністрували його, тоді як нині зв’язок зі школою підтримує лише один із них. Крім того, виходить, що отець Кирило вже був знайомий не тільки з Глібом, а й із (Дем’яном) Наливайком та Василієм (Малюшицьким), інакше згадувати в тексті листа якісь імена не було жодного сенсу; достатньо було би обмежитися обіцянкою, що жоден із теперішніх викладачів чи керівників інституції не зможе чинити опір реформам її нового очільника.

Другий, іще важливіший момент, – це згадка про те, що в разі прийняття пропозиції Лукаріс набуде статусу “строїтеля тієї школи”. За цією, на перший погляд, неоконечною фразою стоїть набагато більше, ніж натяк на потребу будівництва “храму освіти”. Нагадаємо, що острозька школа на той момент існувала вже не менше десяти років. Її очільників в історіографії прийнято називати ректорами, і це означення справді зрідка вживається в

Ειδήσεις εκ της ημετέρας Εκκλησιαστικής Ιστορίας, 1500-1912. – Αθήναι, 1935-1938. – Σ. 37. Андрій Ясіновський помилково датував його 23 липня 1594 р., див. *Ясіновський А. Роль Острога в культурних взаєминах України...* – С. 102.

³¹ UL. – BPG 122, f. 440 v. (див. Додаток, док. № 1).

³² Там само.

автентичних документах кінця XVI – першої чверті XVII ст.³³ А от “строїтелями” тогочасні джерела іменують осіб, які опікувалися острозьким “шпиталем” – притулком, що лежав у межах міста, на відстані 300-400 м від освітнього закладу³⁴. Ігор Мицько переконливо довів, що школу і шпиталь єднала спільна матеріальна основа: обидві інституції живилися з прибутків Суразької волості³⁵. Та чи не були вони пов’язані ще тісніше?

На користь цього припущення свідчать біографії очільників шпиталю. У 1595-1604 роках функції його старшого “строїтеля” (“дозорці”) виконував не якийсь вправний господарник з багатотисячної армії слуг київського воєводи, а Василь Малюшицький – відомий діяч осередку, який писав полемічні твори і, як випливає з аналізованого листа Гліба, був прямо пов’язаний з академією³⁶. Один із його наступників Сава Флячич названий у джерелі “ректором і дозорцем добр Суража й острозького шпиталю”³⁷. Хоча джерело це доволі пізнє, з 1634 року, і йдеться в ньому про подію 16-літньої давнини, до того ж розповідає про неї уже не сам Сава, а зовсім інша особа, воно надзвичайно важливе, бо показує, що на чолі двох названих закладів стояла одна особа. Логічно припустити, що й у раніші часи головний адміністратор шпиталю керував і школою, і прибутками, що надходили із Суразького маєтку. Тут ще раз слід пригадати фрагмент обговорюваного листа, де Гліб пояснював Лукарісові, наскільки широкими будуть його повноваження в разі прийняття позиції “строїтеля”: “наданням на школу сам би ваша милість на власний розсуд розпоряджався”³⁸.

Перший лист Гліба завершувався проханням до отця Кирила повідомити про своє рішення через записку. Це може опосередковано вказувати на те, що патріарший посланець тоді перебував набагато ближче до Острога, ніж Звягель (можливо, в Дерманському монастирі). Наполегливість князівського підскарбія, а можливо й інших осіб, включаючи самого магната, вплинули на вченого грека, і він прийняв пропозицію. 5 (15) серпня Лукаріс уже

³³ Мицько І.З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 100, 115.

³⁴ Руська школа згадується в акті поділу Острозького князівства 1603 р. на території пригородка (нижнього, або окольного замку), шпиталь – поза його стінами, неподалік від мосту через Вілію на Нове місто, див. Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття. – С. 75, 82.

³⁵ Мицько І.З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 21-22. Суразька волость складалася з містечка і неповного десятка сіл у Кременецькому повіті Волинського воєводства. Детальніше про неї та інші активи школи й шпиталю див. *Атаманенко В.Б.* Матеріальне забезпечення Острозької Академії // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2010. – Вип. 4. – С. 24-40.

³⁶ Детальніше про походження і кар’єру Василя Малюшицького див. далі у статті.

³⁷ Архив Юго-Западной России. – Киев, 1883. – Ч. 1, т. 6. – С. 676 (заява луцького й острозького єпископа Афанасія (Пузини) про порушення Анною Ходкевич фундації свого діда кн. Василя-Костянтина Острозького; впис до актових книг Луцького гродського суду 18.I.1634 р.).

³⁸ UL. – BPG 122, f. 440 v. (див. Додаток, док. № 1).

перебував в Острозі³⁹. Таким чином, лист мав з'явитися в проміжку між 18 липня і 15 серпня 1594 року.

Другий лист Гліба, так само, як і третій, стосується періоду, коли Лукаріс уже очолював острозьку школу. Оскільки обидва документи недатовані, їхню послідовність визначаємо виключно за змістом. У ранішому тексті підскарбій висловлював позицію щодо кандидатур призначуваних викладачів, і цей сюжет відповідає початковому етапу роботи грека в академії. В іншому листі згадував про назрівання конфлікту і певні протиріччя, які ставили під сумнів життєздатність освітнього осередку. Поза сумнівом, він був написаний пізніше.

Одразу звертаємо увагу на надзвичайно цікавий початок листа, який очевидно слід датувати кінцем літа – першими тижнями осені 1594 року⁴⁰. В ньому Гліб згадав про розмову з отцем Кирилом, яка відбулася “вранці”, тобто того ж дня, коли був написаний сам лист. Якщо підскарбій і очільник школи знаходилися в той час в Острозі, виникає питання, чи не простіше було зустрітися і продовжити бесіду згодом. Рішення викласти думки на папері могло бути зумовлене багатьма резонами: терміновістю питання і надзвичайною зайнятістю підскарбія, від’їздом когось із цієї пари з міста, зрештою, простою зручністю: навряд чи Лукаріс, який знав руську, володів нею настільки, щоб вільно й швидко обговорювати складні матерії. Однак припускаємо, що існувала ще одна причина, яка змусила князівського слугу братися за перо. Аби в цьому переконатися, детальніше ознайомимося зі змістом джерела.

Головною темою листа було формування штату викладачів. Під час ранкової розмови з Лукарісом Гліб дізнався, що той знайшов двох “бакалаврів” для “словенської школи” і можливо вже навіть домовився з ними про їхні обов’язки. Між тим, після зустрічі підскарбій отримав лист від Острозького, в якому князь Василь-Костянтин повідомив, що має своїх двох кандидатів, один з яких міг би читати в слов’янській школі, а інший – в латинській. У цій ситуації Гліб побачив одразу кілька проблем, що стосувалися як числа дидакалів, так і їхньої кваліфікації. Він переконував Лукаріса, що школі цілком вистачить одного слов’янського бакалавра і приймати на службу двох не варто через можливу конкуренцію між ними, додаткові фінансові витрати і ризик зачепити самолюбство фундатора. Та це ще не найсуттєвіше.

З джерела випливає, що серед кандидатів отця Кирила не знайшлося місця для протеже Острозького. На жаль, лист не називає ані цього останнього,

---

³⁹ Legrand É. Bibliographie hellénique. – Т. 4. – Р. 221 (лист Кирила Лукаріса до Гаврила Дорофєйовича про справедливі звинувачення на його адресу з боку неназваних осіб).

⁴⁰ UL. – ВРГ 122, ф. 438 в. (див. Додаток, док. № 2).

ані латинського бакалавра, якого хотів запросити князь Василь-Костянтин. Знаємо натомість імена осіб, яких відібрав для слов'янської школи її ново-призначений ректор. Гліб відверто писав про них Лукарісові, відзначав недоліки одного й переваги іншого. “Обираючи між двох поганих варіантів”, він наполегливо рекомендував вченому грекові відмовитися від послуг Стефана Герасимовича, якого, на нашу думку, слід ототожнювати зі старшим сином Герасима Смотрицького⁴¹. В якості аргументів, які свідчили проти цього кандидата, називав неприхильне ставлення до нього Острозького і сімейний стан претендента. Позиція Гліба звучить категорично: наймаючи одруженого чоловіка, Лукаріс упровадив би “нечуване нововведення”, яке заважало б освітньому процесу і навіть було б гідним висміювання, позаяк у добрих школах викладають бакалаври без сімейних обов'язків. Водночас, підскарбій обмовився, що Стефан вже перебував у закладі, хоч невідомо, хто й коли його прийняв до нього.

На думку Гліба, якщо хтось із обранців Лукаріса і заслуговував вчити дітей у слов'янській школі, то це мав бути Тимофій, “що і сам Стефан має визнати”⁴². Очевидно, у цьому повідомленні йшлося про Тимофія Аннича, який викладав в Острозі ще в першій половині 1580-х⁴³. Утім, перевага цього останнього не обмежувалася тривалішим педагогічним досвідом. Князівський підскарбій, який рахував гроші князя і добре знав його ощадливість, був переконаний, що невибагливий Тимофій погодиться на менший юргельт⁴⁴ – і це робило його кандидатуру сильнішою.

Переказавши зміст аналізованого листа, звертаємо увагу на те, наскільки наполегливо Гліб намагався донести свої поради до адресата. Робив він це надзвичайно делікатно. Писав, що висловлює свої міркування “із зичливості своєї”, “зі щирого серця”, бажаючи Лукарісові “кращої слави, і від Бога заплаати, і від князя його милості вдячності і нагороди”. Усі ці надміру ввічливі звороти нагадують виправдання, і виправдовуватися таки було за що, адже в своєму попередньому зверненні до майбутнього очільника академії підскарбій запевняв, що той матиме повну свободу дій у керуванні нею. Реалії виявилися геть іншими. Схоже, що фундатор освітнього закладу прагнув тримати все під своїм контролем. Дарма Гліб запевняв вченого грека, що все буде “на його волі” і що висловлені у листі аргументи слід сприймати

⁴¹ Те, що йдеться саме про цю особу, підтверджує характерне поєднання імені та патроніма, яке в оточенні князя та серед жителів Острога наприкінці XVI ст. пасувало лише Смотрицькому. Коротку біограму Стефана Герасимовича підготував Ігор Мицько, якому вдалося встановити, що у пізніші часи цей чоловік був настоятелем Успенської церкви в острозькому пригородку. В 1636 році він перейшов на унію і помер невдовзі по тому, див. *Мицько І.З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 112-113.

⁴² UL. – ВРГ 122, ф. 438 в.

⁴³ *Мицько І.З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 101-102.

⁴⁴ UL. – ВРГ 122, ф. 438 в.

як поради. Сам він чудово розумів, що розбіжності в поглядах отця Кирила і князя Василя-Костянтина можуть призвести до рішення припинити співпрацю, від чого постраждають обидві сторони. У вічі сказати про це Лукарісові Гліб, очевидно, не наважився, тому й змушений був писати цей лист. У ньому рекомендував рахуватися з думкою фундатора, а по суті радив прийняти правила його гри. При тому додавав, що “ласкаве телятко дві матки ссе”⁴⁵.

Не знаємо, чим закінчилася вся ця історія і скільки вчителів у підсумку було прийнято до школи. Джерело кінця 1610-х фіксує в ній двох бакалаврів (“греко-слов’янського” та “латинського”) і стільки ж підбакалаврів⁴⁶. У братських школах, які діяли наприкінці XVI – першій третині XVII ст. у Львові, Луцьку, Києві та Вільні, число викладачів коливалося від двох до чотирьох, а іноді сягало й вищої цифри⁴⁷.

Третій лист Гліба за своєю тональністю нагадує другий. У ньому підскарбій, “во істину не повчаючи, але від щирого серця радячи”, закликав Лукаріса погамувати свавільних “виростків”, які своєю поведінкою розхитують школу. Головними дійовими особами листа є один із бунтівників Максим та викладач Семен. Перший був людиною зовсім юною. Можна припустити, що на момент написання листа він все ще студіював у школі. Принаймні, про це свідчать слова Гліба: “коли хоче вчитися, нехай приходить [на науку] у призначений час разом з іншими хлоп’ятами”⁴⁸. Водночас, поведінка юнака давала зрозуміти, що його амбіції сягали значно далі студентської лави. Зокрема, він не визнавав авторитету “бакалавра” Семена і, зневажаючи його, доходив до прямих погроз.

Дії і постава юнака відверто дратували Гліба, який у листі до отця Кирила накинувся на нього з нищівною критикою. “Якщо хоче сам залишитися в школі, – писав підскарбій, – то це вже була би не школа, і того, чого хоче, не отримає... Ще не великий Максим філософ, аби для нього готували муровані палаци – не так давно зі мною перед пічкою прокидався”. Досвідчений княжий слуга запевнив Лукаріса, що мріє тільки про те, аби патрон не довідався про поведінку юнака, і додав, що коли той і далі буде задирати носа і чинитиме в школі “розколи і бунти”, тоді не матиме кар’єрних перспектив при боці київського воєводи (“жодна його нога не ступить до замку”). Насамкінець, додав: “Якщо до послуги вашої милості потрібні

⁴⁵ UL. – BPG 122, f. 438 v.

⁴⁶ Мицько Ю. “Postanowienie na akademię ostrożską” (Підготовка тексту Віталія Щербака) // Острозька давнина / Відпов. ред. Ігор Мицько. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 121.

⁴⁷ Докладніше про братські школи і їх викладацький склад див. Харлампович К. Западно-русские православные школы XVI и начала XVII века... – С. 277-476.

⁴⁸ UL. – BPG 122, f. 413.

хлоп'ята, знайдуться сироти й не такі бучні"⁴⁹. З цієї фрази випливає, що ректор прихильно ставився до юнака і, можливо, залучав його, як найталановитішого з учнів, до викладання у школі.

На нашу думку, здібним і водночас амбітним студентом, про якого писав у листі до отця Кирила підскарбій Гліб, був не хто інший, як Максим (Мелетій) Смотрицький – син Герасима і молодший брат згаданого вище Стефана. В джерелах знаходимо інформацію про те, що Лукаріс під час свого перебування в Острозі викладав у Максима⁵⁰, якому на 1594-й було вже близько 17 літ. У 1595 або 1596 році юнак покинув Волинь, аби продовжити студії у Віленській єзуїтській академії⁵¹. Схоже, що жага до знань була не єдиною причиною його рішення залишити батьківщину. Обставини могли змусити Максима шукати кращої долі поза Острогом. З цитованих листів підскарбія Гліба випливає, що старший із синів Герасима Смотрицького потрапив у немилість князя Василя-Костянтина, а молодший опинився в епіцентрі скандалу, який міг закінчитися вигнанням зі школи. Не виключено, отже, що нащадки першого ректора академії і княжого підскарбія⁵² потрапили в Острозі в опалу. В будь-якому разі, висловлена свого часу холмським єпископом Яковом (Сушею) версія про те, що Смотрицький переїхав до столиці Великого князівства Литовського за протекції київського воєводи⁵³, є малоімовірною. Для того, аби в цьому переконатися, достатньо пригадати, що це був за час. Навряд чи найбільший у Речі Посполитій патрон Православної Церкви відрядив би вихованця своєї школи до єзуїтів, ще й напередодні або одразу після Берестейської унії.

Від Максима перейдемо до іншого героя листа, а саме бакалавра Семена. Відомостей про нього в джерелі наведено надзвичайно мало. Ясно тільки те, що цей викладач знаходився на особливому рахунку в Острозького і що колись він був “папезником” (католиком), але вже зрікся “їхньої секти”⁵⁴. Остання деталь чудово пасує до біограми Шимона Пекаліда (Пенкалі), який походив з шанованої родини городянина містечка Олькуш у Малопольщі, з 1585 року студіював у Краківському університеті, а в 1589 році отримав ступінь бакалавра мистецтв. У книзі реєстрації академічних ступенів зазначено, що він “став русином”, тобто православним. Припускають, що рішення

⁴⁹ UL. – ВРГ 122, f. 413.

⁵⁰ Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века... – С. 391; Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 112; Frick D. Meletij Smotryc'kuj. – Cambridge Mass, 1995. – P. 31.

⁵¹ Детальніше про освіту Максима (Мелетія) Смотрицького див. Frick D. Meletij Smotryc'kuj. – P. 30-37.

⁵² Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 111.

⁵³ Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века... – С. 391; Frick D. Meletij Smotryc'kuj. – P. 31, 36.

⁵⁴ UL. – ВРГ 122, f. 413 v.

про зміну конфесії могло бути продиктоване контактами з князем Василем-Костянтином і планованим переїздом до Острога⁵⁵. Звертаємо увагу на те, що в лейденському конволюті зберігається кільканадцять власноручних латиномовних записок і листів певного Симеона, в яких відображені різні “острозькі сюжети”. Один із цих документів містить поруч з іменем відправника і його своєрідне “прізвище” – “Starcinovius”⁵⁶. Тим часом відомо, що мати бакалавра походила з роду Старчиновських⁵⁷, – і цей промовистий збіг ще виразніше підтверджує слушність нашої здогадки.

Жодних даних про перебування Пекаліда в місті над Вілією дотепер не було виявлено, проте дослідники одностайно називали його придворним поетом Острозьких, підставою для чого був написаний бакалавром латиномовний твір “Про острозьку війну під П’яткою” (1600)⁵⁸. Спеціальну главу цієї поеми присвячено “тримовній острозькій гімназії”, утім, в історіографії досі не висувалася думка про те, що вихованець Краківського університету викладав у ній. Аналізоване джерело дає всі підстави зарахувати Пекаліда до числа вчителів академії. Поза сумнівом, в його сфері відповідальності перебував латинський клас.

Окрім цінних біографічних даних про Смотрицького і Пекаліда третій лист підскарбія містить ряд свідчень, які розширюють наші знання про школу та її фундатора. Зокрема, у тексті йдеться про, здавалося б, очевидний, однак досі не підтверджений джерелами факт – навчання в академії починалося у чітко визначений час. Ще одна оприявлена деталь – гармонійній роботі закладу заважав не лише конфлікт між “виростком” Максимом і бакалавром Семеном, а й деякі інші проблеми, характер яких у джерелі окреслений у дуже загальних рисах. Підскарбій писав, що через постійні незгоди і сварки, що супроводжували роботу закладу “від самого початку” (каденції Лукаріса ?), “проклята школа остогидла не тільки князеві, а й Богу і всім людям”. Звісно, коли Гліб писав ці слова, його переповнювали емоції, проте якими б не були масштаби засигналізованих ним проблем, зрозуміло, що вони існували – і були помітні.

⁵⁵ Woś K. Pękala (Pecalides, Pecalius, Pękalski) Szymon // Polski słownik geograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1980. – Т. 25. – С. 728-729.

⁵⁶ UL. – BPG 122, f. 473.

⁵⁷ Woś K. Pękala (Pecalides, Pecalius, Pękalski) Szymon. – С. 728-729.

⁵⁸ *Pecalides S. De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis libri quattuor.* – Cracoviae: In officina Andreae Petricovii, 1600. Український переклад Віталія Маслока перевидався кілька разів, див. *Пекалід С. Про Острозьку війну під П’яткою проти низових* // Українська поезія XVI ст. / Упор. В. Яременко. – Київ, 1987. – С. 195-242; *Пекалід С. Про Острозьку війну під П’яткою проти низових* // Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія / Упор. В.Д. Литвинов, відпов. ред. В.М. Нічик. – Київ, 1995. – Ч. 2. – С. 40-77; *Пекалід С. Про Острозьку війну під П’яткою проти низових* // Слово многоцінне. — Київ, 2006. – Кн. 1: Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV – XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI – XVIII століття) / Керівник проекту В. Яременко, упор. В. Шевчук, В. Яременко. – С. 291-338.

Ще один цікавий сюжет, про який дізнаємося з аналізованого джерела, стосується контактів Василя-Костянтина Острозького з родиною князів Соломерецьких. Останні були нащадками смоленських Рюриковичів і в описуваній тут час посідали маєтки на білоруських землях Речі Посполитої⁵⁹. В листі підскарбія Гліба згадано, що погрози на адресу Пекаліда “виросток” Максим передав через неназваного на ім’я князя Соломерецького. З представників цього відомого роду, які жили наприкінці XVI ст., найпомітнішою постаттю був кричевський староста Богдан Іванович († 1602) – один з головних покровителів Православної Церкви на теренах Великого князівства Литовського. Хоча немає спеціальних підстав вважати, що поміж Василем-Костянтином Острозьким і згаданим членом клану Соломерецьких існував постійний зв’язок, відзначимо, що в 1599 році цей останній був обраний до складу комісії, покликаної шукати порозуміння між християнськими церквами. Комісію створено на віленській нараді православних і протестантів, одним із організаторів якої був київський воєвода⁶⁰. Крім того, відомо, що Богдан Іванович мав контакти і безпосередньо зі Смотрицьким. На 1594 рік у сім’ї кричевського старости підростав маленький син, особистим вчителем якого згодом, у 1600-х, став саме Максим Герасимович⁶¹. Не виключено, отже, що князь наймав людину, яку знав принаймні кілька літ, і їхнє знайомство відбулося в Острозі. Утім, Богдан Іванович був не єдиним Соломерецьким, який жив наприкінці XVI ст.

Інший нащадок смоленських князів – Іван Богданович († після 1599) – доводився кричевському старості двоюрідним братом. Із князем Василем-Костянтином він був пов’язаний значно тісніше: його бабка по лінії матері Марія Сангушківна була кузенкою київського воєводи, тоді як тітка Марія Гольшанська вийшла за кн. Андрія Курбського, з яким волинського аристократа єднало багаторічне приятелювання. Припускають, що перший шлюб Івана Богдановича відбувся в дубенській резиденції князя Василя-Костянтина, а його обраницею стала родичка Острозького кн. Беата Дольська⁶². Навіть якщо це не так, і князь Іван був одружений лише один раз – матримоніальний союз із Маретою (Малгожатою) Лисаковською також виглядає доволі промовисто, бо батько нареченої холмський каштелян Миколай був приятелем князя Василя-Костянтина. Після смерті каштеляна (бл. 1585) одразу двоє його синів потрапили до свити Острозьких, причому один із них, Ярослав, виконував функції старшого слуги на дворі

⁵⁹ Детальніше про рід князів Соломерецьких див. *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV wieku.* – Warszawa, 1895. – S. 493-503.

⁶⁰ Там само. – S. 498; *Kempa T. Sołomerecki (Sołomierecki, Sołomirecki) Bohdan Iwanowicz // Polski słownik geograficzny.* – Warszawa-Kraków, 2000-2001. – Т. 40. – S. 326.

⁶¹ *Мицько І.З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 112; *Kempa T. Sołomerecki (Sołomierecki, Sołomirecki) Bohdan Iwanowicz.* – S. 326.

⁶² *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV wieku.* – S. 500.

краківського каштеляна князя Януша⁶³. Зв'язок Соломерецького з кланом “князів з Острога” простежується і в наступному поколінні. Нащадок Івана Богдановича, народжений у шлюбі з Лисаковською, побрався згодом з донькою Гаврила Гойського (Гостського), який у 1590-х був одним із найближчих слуг князя Василя-Костянтина⁶⁴.

Повертаючись до обговорюваного питання про те, хто з князів Соломерецьких передав Пекаліду погрози від одного з учнів, припускаємо, що це міг бути Іван Богданович, який, певне, і сам належав до верхніх ешелонів клієнтели київського воєводи і часто бував в Острозі. А втім, не виключено, що функцію “комунікатора” виконував його син Миколай-Лев, якому на 1594 рік мало бути кільканадцять літ⁶⁵. У місті над Вілією він міг перебувати в статусі учня академії.

Четвертий лист Гліба датований у Крупі (під Луцьком) 2 січня 1596 року. Інформативність джерела є досить невеликою, бо автор послання писав його як жест ввічливості, і жодних деталей ситуації, що склалася, не повідомив. Спочатку Гліб твердив, що глибоко шкодує через якийсь “нещасливий і несподіваний випадок”, який завдав Лукарісові кривди без його провини. Далі виправдовував свого патрона за його вчинок, що став наслідком втручання неназваних осіб, котрі нашіптували князеві “підступні й пронозливі поради”. І, врешті, підбадьорював адресата, висловлюючи надію, що милостивий Господь, бачачи його безвинність, викриє наміри злих і оберне жаль отця Кирила на втіху⁶⁶.

У джерелі відсутні традиційні для двох попередніх послань підскарб'я прохання або повчання, навіть поради щодо можливих дій, які могли би пом'якшити напруження ситуації. Пов'язано це було з тим, що на час написання листа перша активна фаза співпраці між Острозьким і Лукарісом залишилася далеко позаду. На січень 1596-го грек мешкав у Вільні, де за митрополічним розпорядженням обіймав позицію архимандрита Святотроїцького

⁶³ Тесленко І. Маршалки двору князів Острозьких XVI-XVII ст. // *Patrimonium*. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. – Київ-Краків, 2015. – Т. 1: Ранньомодерна людина: Простір – влада – право XVI–XVIII століть / За ред. В. Михайловського і Я. Століцького. – С. 70-71.

⁶⁴ Там само. – С. 66-69.

⁶⁵ Шлюб між його батьками був укладений, очевидно, на початку 1581 року, коли кн. Іван видав для дружини запис на 20.000 кіп литовських грошів. Суму він забезпечив на всіх своїх діничних володіннях, до того часу не поділених із кузеном кн. Богданом Соломерецьким. Про попередній шлюб і нащадків у листі немає і згадки; дітей із Лисаковською на момент укладання документа Іван Богданович ще не мав. Текст джерела див. ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 14, арк. 21 зв.-24 (Верба, 22.ІІ.1581 р.).

⁶⁶ UL. – BPG 122, f. 445.

монастиря⁶⁷ і очільника місцевої братської школи⁶⁸. Причини, які спонукали його залишити Остріг, залишаються нез'ясованими. Зрозуміло тільки те, що трансфер Лукаріса з Волині до столиці Великого князівства Литовського припав на кінець 1594 – початок 1595 року. Ще в перших числах грудня 1594-го отець Кирило перебував разом із князем у його Звягельському маєтку⁶⁹, а 5 лютого 1595-го львівський і кам'янецький єпископ Гедеон (Балабан) дорікав грекові, що той не дав йому знати про свій переїзд “з наших країв до Литви”⁷⁰. Аналізований документ засвідчує, що попри рішення відмовитися від позиції ректора Острозької академії, Лукаріс і далі підтримував зв'язки з її фундатором.

* * *

“Гірший во християнах” Василь Андрійович. На відміну від Гліба, про якого до останнього моменту було відомо надзвичайно мало, про іншого кореспондента Кирила Лукаріса накопичилося стільки свідчень, що їх вистачило для цілого ряду спеціальних публікацій. Проблема походження Василя Андрійовича на сьогодні вже частково вирішена. Стара історіографія XIX ст. ідентифікувала його як Василя Суразького – діяльного учасника острозького гуртка, який свої тексти підписував як “многогрѣшный и худшій въ христiанѣхъ, убогый Василей”⁷¹. Кость Копержинський, ревізувавши всі доступні біографічні джерела про інтелектуала, припустив, що “словом «Суразький» сучасники відзначали напевне не прізвище Василя, а

⁶⁷ UL. – ВРГ 122, f. 428 (лист київського митрополита Михайла (Рагози) до православної громади Вільна про призначення архимандритом Святотроїцького монастиря “во всемъ ч[е]л[овѣ]ка годного, житiємъ побожнымъ и наукъми ꙗкрашенного, г[о]с[по]д[и]на отца Кирила Лѡкарѣа”; Новгородок, 27.III.1595 р.).

⁶⁸ Харламович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века... – С. 265.

⁶⁹ Третього грудня 1594 року Кирило Лукаріс написав до Острога лист еродиякону Кипріяну із закликом терміново прибути “до воеводи”, який за два дні збирався виїхати “звідси”. Лист не містить даних про точне місце перебування відправника, однак з інших джерел відомо, що на початку зими 1594 року кн. В.-К. Острозький перебував у Звягелі, див. Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 г.). – Санкт-Петербург, 1901. – С. 131 (автор цитує лист Острозького до зятя Криштофа Радивиля, в якому той писав про “дуже смертельну хворобу”, яка на тривалий час затримала його в Острозі, потім відпустила, однак після рішення князя “змінити повітря і виїхати сюди в ліси”, знову почала даватися в знаки. Документ датований у Звягелі 6.XII.1594 р.).

⁷⁰ UL. – ВРГ 122, f. 432 v. (лист владики Гедеона датований з Новгородка у Великому князівстві Литовському).

⁷¹ Наприклад, див. Харламович К.В. Острожская православная школа... – С. 379-381; Харламович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века... – С. 270-271. Вичерпний огляд старої літератури про Василя робить в одній зі своїх праць Кость Копержинський, див. Копержинський К. Український письменник XVI ст. Василь Суразький // Науковий збірник Всеукраїнської академії наук. Історична секція. Науковий збірник за рік 1926. – Київ, 1926. – С. 38-41.

місце діяльності, перебування або походження його – м. Сураж на Волині”⁷². В подальшому Ігор Мицько обґрунтував слушність цієї гіпотези, знайшовши в книгах Кременецького земського суду згадки про суразького намісника Василя-Костянтина Острозького, якого звали Василем Андрійовичем.

Занурення в минуле Суразького маєтку дозволило тому ж історику прийти й до інших важливих висновків. Зокрема, він показав, що цей земельний комплекс дістався київському воєводі у 1580 році від королівського писаря Андрія Івановича Обринського, який, на думку вченого, був батьком Василя Андрійовича. Доказів на користь останнього твердження Ігор Мицько не навів. Припускаємо, що теза про кровний зв’язок між Андрієм Івановичем та Василем Андрійовичем народилася під впливом двох збігів: обидва персонажі були пов’язані з Суражем, при тому патронім суразького намісника узгоджувався з іменем королівського писаря. Однак, той же вчений справедливо відзначив, що в деяких актах слуга Острозького фігурує як Малюшицький, і прізвищем цим користувалися члени білоруського дрібношляхетського роду з теренів Великого князівства Литовського⁷³. От тільки якщо Василь Андрійович Малюшицький був сином Андрія Івановича Обринського, тоді чому він використовував у публічному просторі не “своє”, а “чуже” родове ім’я? На жаль, цей казус залишився поза увагою автора класичної монографії про слов’яно-греко-латинську академію.

Біограма острозького книжника у світлі раніше написаних текстів виглядає так: народився він не пізніше середини 1550-х років у родині королівського писаря Андрія Івановича Обринського і спадкоємиці Суразького маєтку кн. Марини Масальської. Невідомо, де виховувався і яку освіту отримав, але десь із другої половини 1570-х пристав до свити київського воєводи Острозького. У 1580 р. цей аристократ придбав у Василевого батька Сураж з околицями, а його самого призначив місцевим намісником. Адміністративні функції “старшого строїтеля острозького шпиталя” і князівського слуги Василь Андрійович поєднував із інтелектуальною роботою. У 1588 р. в типографії Івана Федоровича була надрукована його “Книжиця” у шести розділах (“О единой вѣрѣ”), але існують підстави вважати, що Василь Андрійович працював і над іншими текстами, що побачили світ в Острозі, зокрема, перекладними (Біблія 1581 р., Маргарит 1595 р., “Книжиця” в десяти розділах і Псалтир з возслідуванням 1598 р.). У 1593 р. був посланцем свого патрона до владики Іпатія (Потія) з артикулами “універсальної” унії і закликком сприяти об’єднанню церков. У другій половині того ж десятиліття начебто брав участь у диспуті з єзуїтами, що вкотре

---

⁷² Копержинський К. Український письменник XVI ст. Василь Суразький. – С. 45.

⁷³ *Мицько І.З.* Український писатель-полемист Василий Суражский – сподвижник Ивана Федорова // Федоровские чтения 1979. – Москва, 1982. – С. 19-21; *Мицько І.З.* Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 91, 100.

підтвердив його хист полеміста і глибокі теологічні знання. Належав до вузького кола спілкування князя Василя-Костянтина і членів його родини. Підтримував тісні контакти з Іваном Федоровим, Іваном Вишенським та іншими діячами острозького осередку. Можливо, викладав в академії. З проаналізованих вище листів підскарбія Гліба впливає, що так чи інакше був причетний до її роботи. Помер між 1604 і 1608 роками. Не виключено, що мав родину, бо в наступні десятиліття в Острозі і Суражі жили носії його доволі рідкісного прізвища (Малюшицький). Це прізвище книжник використовував у публічному просторі, тоді як в кореспонденції й літературі кінця XVI – початку XVII ст. сам він підписувався і був відомий просто як Василь або Василь Андрійович, іноді як Василь (староста) Суразький⁷⁴.

У цій статті стисло уточнено наведені вище дані, відкладаючи детальнішу розповідь про родину і нащадків Малюшицького для окремої публікації. Спочатку відзначимо, що Василь Андрійович не був сином Андрія Обринського († 1589), імена дітей якого добре відомі, бо йдеться про постать надзвичайно помітну. Обринський був королівським секретарем, обіймав на своїй малій батьківщині, в Новгородському воєводстві, шанований і відповідальний уряд підкоморія (1566-1576), а в останні 15 років життя носив титул великого литовського писаря (1574-1589)⁷⁵. У шлюбі з княжною Мариною Масальською він мав двох синів, з яких старший Криштоф-Домінік дослужився до уряду смоленського каштеляна (1638), а молодший Андрій був новгородським земським суддею⁷⁶. Інших дітей подружжя не мало. Виходить, що Андрія Івановича з суразьким старостою поєднувала тільки мала батьківщина: фамільні гнізда двох шляхтичів лежали всього за кільканадцять кілометрів одне від одного.

Прізвище Малюшицьких утворилося від назви села Малюшичі Новгородського воєводства Великого князівства Литовського⁷⁷. Носили його представники одразу двох білоруських шляхетських кланів, які посідали частини у цьому маєтку. Потужніший користувався князівським титулом і мав золотоординське коріння. Нащадки цього роду після міграції до держави Гедиміновичів зберігали віру предків (іслам) і обіймали високе

⁷⁴ Копержинський К. Український письменник XVI ст. Василь Суразький. – С. 42-45; Мьцко І.З. Украинский писатель-полемист Василий Суражский... – С. 19-22; Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – С. 91, 100; Шумило С.В., Жабов А.І. Невідомий автограф Василя Суразького Іоану Вишенському на острозькому виданні 1595 року з книгозбірні афонського монастиря Зограф // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2024. – № 4 (35). – С. 64-70.

⁷⁵ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy / Opracowali H. Lulewicz i A. Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 129.

⁷⁶ Uruski S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1905. – Т. 2. – S. 232.

⁷⁷ Нині Малюшичі (білор. Малюшычы) лежать у Корелицькому районі Гродненської області Республіки Білорусь.

становище серед литовських татар⁷⁸. Інші Малюшицькі – дрібна шляхта, осіла в Малюшичах уже в часи Казимира Ягайловича (1440-1492)⁷⁹. Імена перших відомих членів цієї сім'ї є виразно християнські (Гаврило, Борис, Остапко тощо), однак не можна виключати, що вони мали спільне походження з князями-ординцями. До відповідного висновку підштовхує геральдика, а саме порівняння гербів, якими користувалися дві сім'ї.

Християн Малюшицьких традиція приписує до герба Радван (іл. 5)⁸⁰, але, як видно зі сфрагісу суразького старости Василя Андрійовича, його родовий знак (іл. 6)⁸¹ схематично подібний до того, який уживали мусульмани Малюшицькі (іл. 7)⁸². Віддалено схожий символ викарбуваний і на печатці литовського писаря Андрія Обринського (іл. 8)⁸³, тож не виключено, що острозький книжник був кровно пов'язаний і з ним, і з князями Малюшицькими. Втім, якщо й так, то ця спорідненість була закорінена у віках. Поза сумнівом, суразький староста народився в сім'ї християн Малюшицьких, а от хто були його батьки – це питання потребує спеціального дослідження. На рівні гіпотези можна припустити, що шляхтич побачив світ у сім'ї новгородського зем'янина Андрія Ждановича “з Малешич”, який у 1567 р. прибув на попис війська Великого князівства Литовського пішо й з однією лише рогатиною⁸⁴. На попередній попис (1565) він не з'явився через хворобу, виславши замість себе слугу з оцепом та сагайдаком⁸⁵. Іменні розписи пращурів Василя

⁷⁸ *Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce.* – Wilno, 1929. – S. 26-27, 206-209.

⁷⁹ Малы гербоўнік Наваградзкай шляхты / Склад. С.А. Рыбчонак, маст. А. Леўчык. – Мінск, 1997. – С. 75-76.

⁸⁰ *Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce.* – S. 207; Малы гербоўнік Наваградзкай шляхты. – С. 75. На те, що у XVII ст. християни Малюшицькі таки користувалися гербом Радван, вказує знайдена Віктором Віттигом печатка одного з них – барашівського старости Юліана, див. *Nieznaną szlachta polska i jej herby / Opracował W. Wityg przy współudziale S. Dziadulewicza.* – Kraków, 1908. – S. 194.

⁸¹ UL. – BPG 122, f. 437 v. Ідентичний герб прикрашав печатку не названого на прізвисько зем'янина Новгородського воєводства Гаврила Андрійовича – очевидно, брата суразького старости Василя Малюшицького, див. *Archiwum Główne Akt Dawnych* (далі скорочення: AGAD). – *Archiwum Radziwiłłów.* – Dział X, sygnatura 18. – S. 5, 94 (1586, 1593 pp.). Дякую Олегові Однороженку за те, що поділився зі мною інформацією про сфрагіс Гаврила Андрійовича.

⁸² *Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce.* – S. 206. У цій праці герб має назву Улан.

⁸³ AGAD. – Pergamin 5627 (1569 p.); *Lietuvos valstybės istorijos archyvas.* – F. 1276, ap. 1, b. 606, l. 3v (1572 p.). Дякую О. Однороженку за прорис про печатки Андрія Івановича. У геральдичній літературі герб Обринських має назву Харитон, див. *Uruski S. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej.* – T. 2. – S. 231; *Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego.* – Kraków, 1858. – S. 871.

⁸⁴ AGAD. – *Archiwum Radziwiłłów.* – Dział VII, sygnatura 83. – S. 688 (дякую Андрію Радаману за те, що поділився цим документом). Публікація: *Русская историческая библиотека.* – Петроград, 1915. – Т. 33. – Стб. 832.

⁸⁵ *Русская историческая библиотека.* – Т. 33. – Стб. 418; *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524-1566) / Wstęp i opracowanie G. Lesmaitis.* – Białystok, 2018. – S. 363.

Іл. 5

Іл. 6

Іл. 7

Іл. 8

*Герб Радван (іл. 5) та родові знаки суразького старости
Василя Андрійовича (іл. 6), князів Малюшицьких (іл. 7)
й Андрія Обринського (іл. 8)*

Андрійовича, внесені його потомками до пом'яника Почаївської лаври⁸⁶, не дозволяють реконструювати попередні покоління роду.

Складно визначити, де саме навчався Василь Андрійович. Звертаємо увагу на те, що Новгородок, з околиць якого походив Малюшицький, у його дитячі та юні роки був однією з головних резиденцій київських православних митрополитів, проте місто не славилося своїм осередком наук і книжності. На терені Великого князівства й Корони православні училища почали з'являтися значно пізніше, відтак напрошується висновок, що молодий шляхтич міг студіювати в протестантських чи католицьких школах.

Нагадаємо, що перші точні дані про Малюшицького датуються періодом, коли він був уже людиною дорослою і перебував на службі в князя Василя-Костянтина. Ігор Мицько простежує його біографію більш-менш від середини – другої половини 1570-х. В описі родового архіву Острозьких дослідник натрапив на згадку про якогось Василя Андрійовича, що за дорученням київського воєводи вирішував певні фінансові питання зі вдовою нагельського каштеляна Зофією Русоцькою⁸⁷. Хоча прізвище княжого посланця в джерелі не назване, вважаємо, що це був таки Малюшицький. З інших Василів Андрійовичів в оточенні Острозького фіксуються лише Бабинський та Билчинський, але ці двоє були людьми місцевими і добре знаними. В документах обоє фіксуються під своїми прізвищами чи урядами, які не дозволяють їх сплутати з якимись іншими постатями княжої клієнтели. Враховуючи цей нюанс, можемо додати до спостережень Ігоря Мицька ще кілька свідчень, які також стосуються Малюшицького.

1583 року “шляхетний Василь Андрійович”, фактор Острозького, прямуючи до Гданська, переправляв через берестейську митницю 12 навантажених попелом та збіжжям човнів свого пана⁸⁸. Він же згадувався в контракті на поставку попелу зі звягельської пущі князя Василя-Костянтина до Бугу в 1571 році⁸⁹, а в 1569-му сплатив у Холмі мито ще за 5 лаштів попелу київського воєводи⁹⁰. Документ, який підтверджував останню дію, містить гербову печатку шляхтича (іл. 9). Знак на ній фактично повторює геральдичну конструкцію, що її бачимо на сфрагісі “гіршого во християнах” Василя Андрійовича.

⁸⁶ *Мицько І.З.* Український писатель-полемист Василий Суражский... – С. 22.

⁸⁷ Там само. – С. 20.

⁸⁸ Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / Упор. В.М. Кравченко, Н.М. Яковенко. – Київ, 1990. – С. 194.

⁸⁹ ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 12, арк. 18 зв.

⁹⁰ AGAD. – Archiwum Skarbu Koronnego, dział IV, sygnatura 1. – S. 4; Muzeum Narodowe w Krakowie. – Rękopis 525, plik 6.

Лл. 9. Прорис печатки Василя Андрійовича з митної квитанції 1569 р.⁹¹

Як бачимо, Малюшицький відповідав за допровадження продукції фільварків і лісових буд Острозького до купців, з якими князь укладав угоди. Виконувати подібні функції не міг зовсім юний слуга, бо йшлося про чималі гроші. Наприклад, за партію попелу, яку Василь Андрійович у 1569 році переправляв через Холм, його патрон міг отримати близько 120 злотих⁹². За цю суму можна було придбати стадо з 30-40 корів, чотирьох добрих коней, порожній пляц або навіть подвір'я у Луцьку⁹³. Зрозуміло, що відповідати за транспортування подібних, а часом і значно більших партій сировини міг лише досвідчений слуга. Відтак, припускаємо, що Василь Андрійович народився в 30-х – першій половині 40-х років XVI століття, не пізніше.

Виконання Малюшицьким обов'язків, далеких від інтелектуальної праці, не було чимось надзвичайним. Не тільки Василь Андрійович, а й інші острозькі книжники заробляли собі на хліб службою при боці київського воєводи. Хтось постійно перебував на панському дворі і виконував тут чітко прописані функції, хтось управляв монастирем або маєтковим комплексом Острозького князівства. У 1585 р. Малюшицький у складі спеціальної комісії вирішував земельний конфлікт поміж підданими Дерманської обителі і острозькими ленниками Урвенськими⁹⁴. Згодом, як ми вже знаємо, управляв

⁹¹ Muzeum Narodowe w Krakowie. – Rękopis 525, plik 6. Публікація: Nieznana szlachta polska i jej herby. – S. 21. Прорис печатки Олега Однороженка.

⁹² Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття... – С. 129 (контракт Станіслава Залеського і берестейського купця Тобіяша Богдановича зі Станіславом Граєвським на поставку до Гданська 300 лаштів попелу, клепок і ванчосу; Торунь, 19.I.1569 р. З угоди випливає, що за кожен лашт попелу Граєвський мав отримати по 24 польських золотих).

⁹³ ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 426-428 зв.; спр. 6, арк. 146-147 зв.; Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів / Упорядники Безпалько В.В., Висотін М.В., Ворончук І.О. та ін. – Київ, 2014. – Вип. 1. – С. 167, 170.

⁹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 2072, оп. 1, спр. 15, арк. 7 зв.; *Фотинский О.* Очерки из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII-XVIII вв. // Труды общества исследователей Волыни. – Житомир, 1910. – Т. 3. – Приложения. – С. 20. Ігор Мицько помилково приписує Василеві Андрійовичу участь у полагожденні того ж конфлікту ще в 1586 р., див. *Мицько І.З.* Український писатель-полемист Василий Суражский... – С. 21. Як впливає з джерела, черго-

Суразькою волостою і носив титул “строїтеля острозького шпиталю”, а значить фактично очолював академію. Перший раз будівничим він названий у документі 1594 року, напередодні приїзду на Волинь Кирила Лукаріса⁹⁵. Далі, очевидно, поступився позицією вченому греку, але вже наступного року повернув собі попередній статус. Останній раз згаданий як “строїтель і владар острозького шпиталю” на початку 1604-го⁹⁶. Невдовзі по тому, очевидно, помер. Не жив уже в 1608 році⁹⁷.

Перший лист Василя Андрійовича, як і два наступні, написаний у період, коли Кирило Лукаріс мешкав у Вільні. Ми пам’ятаємо, що його співпраця з князем Василем-Костянтином упродовж 1594 року тривала всього кілька місяців і завершилася передчасно. Попри це, як видно з аналізованих документів, отець Кирило не розірвав зв’язків із місцевим осередком і його натхненником. Напередодні церковної унії контакти між ними поживалися.

Лист, датований 13 травня 1596 р. з Острога, складається з кількох смислових частин. Спочатку Василь Малюшицький розлого подякував Лукарісові за прийняття на науку та службу його сина Івана, про якого дотепер в історіографії не було жодної згадки. Автор послання просив адресата виховувати юнака “в любомудрії еллінської та латинської мов” і зауважив, що з дитинства привчав свого нащадка до першої з них. З цього робимо висновок, що Малюшицький молодший певний час навчався в Острозі, а потім був відданий батьком під опіку архимандрита Кирила. Навряд чи це було зроблено для того, аби вихованець академії продовжив свої студії у Віленській братській школі. Йшлося, напевне, про кар’єрні перспективи юнака. Не дарма Малюшицький закликав Лукаріса не залишати Івана і всюди його брати з собою “замість чада і слуги”⁹⁸.

Друга, найбільша частина листа, присвячена останнім новинам з Варшави, де з кінця березня до початку травня відбувався вальний сейм. Василь Андрійович не їздив на нього, але завдяки своїм інформаторам зі свити Острозького був обізнаний з тим, як на зібранні обговорювалися

ву суперечку між підданими Дерманського монастиря і панами Урвєнськими розглядав інший князівський слуга Богдан Борейко.

⁹⁵ ЦДДАК України. – Ф. 21, оп. 1, спр. 28, арк. 3 зв., 6 (скарга суразького намісника, справці і дозорці острозького шпиталю Василя Андрійовича на Мартина Осемборовського про напад на його дружину, слуг і підданих і пограбування їх; впис до актових книг Кременецького гродського суду 6.VII.1594 р.).

⁹⁶ Там само. – Ф. 22, оп. 1, спр. 14, арк. 587 зв.-591 зв. (вирок Кременецького земського суду в справі за скаргою Савина Єловицького на Василя Андрійовича, строїтеля і владаря острозького шпиталю, що тримає суразькі володіння, про напад на Хинівський двір у 1600 р., а також побиття і пограбування підданих у 1602 р.; впис до актових книг суду 26.II.1604 р.).

⁹⁷ Мицько І.З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 100.

⁹⁸ UL. – BPG 122, f. 442.

довколоцерковні питання. Зокрема, Малюшицький повідомив Лукарісові про спільні дії його патрона і всіх православних панів, які запевнили присутніх на сеймі короля і шляхту, що готові до кінця стояти при своїй вірі і відмовляються чинити послух пастирям, які її зрадили⁹⁹. Щодо останніх, то головне вістря критики автор листа спрямував на єпископів Іпатія (Потія) та Кирила (Терлецького), які повернулися з Риму до Речі Посполитої, але не були присутні на сеймі. З цікавих деталей заслуговує на увагу репліка Малюшицького про те, що тоді ж князь Василь-Костянтин розпорядився відібрати маєтки, надані його предками “до владичтва”. Йшлося, поза сумнівом, про ряд підострозьких сіл, що були подаровані батьком київського воєводи Луцькій єпархії у зв’язку з її трансформацією в Луцько-Острозьку (початок XVI ст.). Знаємо, що вони таки були відірвані від кафедри і приєднані до маєткового господарства князя, але сталося це не 1596-го, а у наступні роки¹⁰⁰. Отже, після повернення з сейму Острозький вирішив утриматися від радикальних дій і не загострювати конфлікт напередодні Берестейського собору.

Можливо, в своєму посланні Малюшицький і не приділяв би стільки уваги “варшавським новинам”, якби не потреба пояснити, чому він досі не передав князю важливі папери, які Лукаріс давно надіслав до Острога. Василь Андрійович виправдовувався тим, що кореспонденція дісталася до пункту призначення уже тоді, коли його пана не було на місці. Ще перед Великим постом Острозький нібито залишив столичне місто своїх володінь і відправився на сейм до Варшави. Після його завершення помандрував “до Литви”, і ось тепер, “зо дня на день”, суразький староста очікував побачити патрона у відправному пункті мандрівки. Джерела в цілому підтверджують слова Малюшицького. Пасха за юліанським календарем у 1596 році припадала на 20 квітня¹⁰¹, а Чистий понеділок, з якого починався Великий піст, відповідно, – на 3 березня за старим і 13 березня за новим стилем. На початку весни князь Василь-Костянтин таки перебував в Острозі, а далі відправився на сейм. 6 березня за новим стилем він знаходився ще у місті над Вілією¹⁰², 15-го і 16-го провів у Володимирі¹⁰³, близько 27-го проїжджав

⁹⁹ UL. – BPG 122, f. 442-442v. Про активність православних сенаторів і послів, які на сеймі 1596 року діяли у згоді з протестантами, див. *Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (1526-1608) – przywódca społeczności prawosławnej w Rzeczypospolitej.* – Toruń, 2024. – S. 497-500.

¹⁰⁰ *Тесленко І.* Інкорпорація підострозьких володінь Луцької єпископії до складу Острозької волості в останній чверті XVI ст. // *Релігія і Церква в історії Волині. Збірник наукових праць / Під ред. Володимира Собчука.* – Кременець, 2007. – С. 49-50.

¹⁰¹ *Chronologia polska / Praca zespołowa pod red. B. Włodarskiego.* – Warszawa, 1957. – S. 324.

¹⁰² ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 112, арк. 69-69 зв. (лист кн. Василя-Костянтина Острозького слугі Еразму Шашевському на села Збитин, Волицю і Залужжя Дубенської волості, які він має тримати у 800 польських золотих; Остріг, 6.III.1596 р.).

¹⁰³ Там само. – Ф. 28, оп. 1, спр. 29, арк. 90 зв., 92, 95, 96, 98 зв., 100 зв., 102, 103 зв. (прийняття записів і заяв на гродському уряді; Володимир, 15-16.III.1596 р.).

через Люблін¹⁰⁴, а 6 квітня уже був у Варшаві¹⁰⁵. Точно відомо, що наступий місяць Острозький мешкав у цьому місті, а от маршрут його повернення на Волинь залишається нез'ясованим. Малюшицький у листі до Лукаріса стверджував, що після сейму аристократ спершу навідався “до Литви”, однак це твердження викликає сумніви. Якщо 7 травня Острозький ще був у Варшаві¹⁰⁶, а 19-го вже у Дубні¹⁰⁷, на подорож до Великого князівства фактично не залишалось часу. Хіба що йшлося про коротку зупинку в Бересті, з якого через Ковель і Луцьк князь так само міг дістатися до Дубна. Ця дорога була не набагато довшою за ту, якою почет київського воєводи їхав на сейм.

Суразький староста обіцяв отцеві Кирилові, що як тільки Острозький повернеться, одразу передасть йому листи, які отримав з Вільна (один від самого Лукаріса, інший – від “святішого патріарха”). З джерела дізнаємося, що до резиденції київського воєводи їх привіз друкар Іван. Наприкінці листа Малюшицький ще раз згадав цього чоловіка – знову в контексті використання його як посередника в контактах. Цього разу Василь Андрійович планував передати Лукарісові через руки Івана та віленських міщан, з якими той мав побачитися на прийдешньому люблінському ярмарку, квитанцію Мануїла (Мосхопуло?)¹⁰⁸. Ім'я названого тут друкаря знане в спеціальній літературі. Це був один з послідовників і, можливо, учнів Івана Федоровича, померлого у Львові в 1583 році¹⁰⁹. На жаль, поки не вдалося виявити прізвище чи хоча би патронім майстра. Оскільки в усіх джерелах персонаж зафіксований просто як “Іван друкар”, встановити його походження неможливо. Дотепер було відомо лише те, що він мешкав в Острозі у 1603-1620 роках. Утім, аналізований лист Василя Андрійовича дозволяє суттєво скорегувати ці дані. Виявляється, що друкар Іван працював в Острозі ще у середині 1590-х. Таким чином, він мав бути причетний до появи в місцевій типографії цілої серії полемічних трактатів і перекладних текстів святих отців, які побачили світ у переддень та одразу після Берестейської унії. Також лист Малюшицького засвідчує, що Іван мав контакти із віленським осередком і їздив до Любліна, де міг закуповувати матеріали, необхідні для роботи друкарні.

¹⁰⁴ Жукович П. Сеймовая борьба... – С. 202 (переказ змісту листа Миколая-Криштофа Радивиля “Сирітки” до Криштофа Радивиля “Перуна”; Бяла, 27.III.1596 р.).

¹⁰⁵ Там само. – С. 202-203 (переказ змісту листа кн. Василя-Костянтина Острозького до зятя Криштофа Радивиля “Перуна”; Варшава, 6.IV.1596 р.).

¹⁰⁶ Broniewski M. Apokrysis abo odpowiedź na książki o synodzie brzeskim 1596, imieniem ludzi starożytniej religij greckiej / Wyd. J. Długosz, J. Byliński. – Wrocław, 1994. – S. 46-47 (протестація, виголошена кн. В.-К. Острозьким у Варшавському гродському суді; Варшава, 7.V.1596 р.).

¹⁰⁷ UL. – BPG 122, f. 437 (лист Василя Малюшицького до Кирила Лукаріса; Дубно, 19.V.1596 р.).

¹⁰⁸ UL. – BPG 122, f. 442v.

¹⁰⁹ Мицько І. Іван Федоров: життя в еміграції. – Острог, 2008. – С. 103.

Другий лист Василя Андрійовича був написаний через шість днів після появи першого, який, вочевидь, ще не встиг потрапити до рук Лукаріса. Не чекаючи на відповідь з Вільна, Малюшицький знову взявся за перо, оскільки відбулися події, які вимагали швидкої реакції. Як і передбачав суразький староста, незабаром після того, як він відправив Лукарісові свого першого листа, на Волинь повернувся Острозький. Василь Андрійович прибув до нього в Дубно і звідти 19 травня писав грекові, що свою обіцянку виконав і передав князеві листи від патріарха та (Івана) Вишенського. Нагадаємо принагідно, що в попередньому посланні до отця Кирила Малюшицький жодним словом не обмовився про лист чи листи від Вишенського.

Пишучи про душевний стан київського воєводи після прочитаного, Василь Андрійович зазначив, що князь відчував роздратування й смуток водночас. Виявилось бо, що Лукаріс не виконав покладеного на нього доручення і не передав Острозькому патріаршого послання в належний час. Сталося це нібито через надто поспішний від'їзд грека з княжого двору. Зі слів Малюшицького випливає, що князь вважав вчинок Лукаріса фатальною помилкою, через яку не вдалося запобігти “теперішньому сум'яттю і безладу, особливо щодо [використання] богопротивного нового календаря”¹¹⁰. Згадка про доручення архипастиря і календарну реформу переносить нас до подій кількарічної давнини. У березні 1594-го¹¹¹ александрійський патріарх Мелетій (Пігас) написав послання з критикою нового календаря і через Лукаріса відправив його князеві Василю-Костянтину. Під час цієї місії отець Кирило на довший час затримався в Острозі, прийнявши пропозицію очолити академію, але в грудні того ж року чи в січні наступного через якийсь непорозуміння розірвав попередню домовленість з князем і перебрався до Вільна. Виходить, що упродовж всього часу перебування на Волині він приховував послання архиєрея, і лише на початку 1596 року зважився переслати його до Острога. Звісно, ця інформація неабияк розлютила київського воєводу.

Малюшицький писав, що князь має намір надіслати Лукарісові окремий лист, і водночас запевняв, що попри свій смуток та недобрий спогад про раптовий від'їзд грека, радо прийме його знову. Острозький, і справді, відправив до Вільна спеціальне послання, але не одразу – зробив це 30 травня 1596 року, ще перебуваючи в Дубні. Лист воєводи, що також представлений у лейденській збірці, за своїм змістом подібний до другого листа Малюшицького. На початку він містить екскурс в історію. Острозький пригадував, як неодноразово бачився з Лукарісом у 1594 році, але на жодній

¹¹⁰ UL. – BPG 122, f. 437.

¹¹¹ Бондар Н., Ковальський М. “Книжиця” (в 10 розділах) (Острог, 1598) // Острозька академія XVI-XVII століття. Енциклопедія / Ред. колегія: Ігор Пасічник, Петро Кралюк та ін. – Острог, 2011. – С. 172 (послання патріарха Мелетія датоване у Константинополі 8 березня 7102 року від створення світу, тобто 1594-го від Різдва Христового).

із цих зустрічей той не передав йому паперів і книг, які віз на Русь за спеціальним дорученням патріарха Мелетія. Не жалюючи різких висловів, князь дорікав грекові за те, що він, неначе сатаною направлений, неслухно і без причини залишив Остріг і подався до Вільна. Недбалість Лукаріса, на думку аристократа, призвела до катастрофічних наслідків, яких можна було би уникнути, якби надіслані патріархом рукописи вчасно потрапили до його рук і були надруковані. Князь дорікав отцеві Кирилові за їх приховування і подальші непродумані вчинки, зокрема організацію спільно з митрополитом якогось “соборища” у Вільні. Водночас він закликав отримувача листа прибути на Волинь, прихопивши із собою досі не передані книги і те, “що може стати в нагоді нашим занепалим чи, радше, пропалим справам”¹¹². Василь Андрійович також закликав Лукаріса виконати доручення архиєрея, але робив це у м’якший спосіб.

Другий лист Малюшицького завершується запрошенням Лукаріса дорогою до князя провідати його самого в Суражі”¹¹³. Зробити це віленський архимандрит міг тільки за тих обставин, якби їхав повз Остріг до Дубна, а значить кийвський воєвода мав намір на довший час залишитися в цьому місті і тут же планував зустрітися з отцем Кирилом. І справді, другу половину травня і більшу частину червня він провів у своїй старій резиденції, в замку над Іквою¹¹⁴.

Третій лист Василя Андрійовича містить кілька важливих деталей щодо обговорених раніше питань. Малюшицький писав його з Острога 25 травня 1596 р. На початку жалівся, що не зміг відправити Лукарісові боргову розписку (“цирограф”) Емануїла на 20 золотих. Цей саме документ був згаданий у листі від 13 травня як “квит Мануїла”. Як пам’ятаємо, спершу Малюшицький мав намір доручити його друкареві Івану, який вирушав на ярмарок до Любліна. Там острожанин передав би цирограф одному з віленських купців, а той, повернувшись додому, доставив би його адресатові. Тепер від цього варіанту довелося відмовитися. Малюшицький забув прихопити розписку з собою, коли їхав з Суража до Острога, тому друкар

---

¹¹² UL. – BPG 122, f. 441. Цей та ще один лист князя Василя-Костянтина Острозького до Кирила Лукаріса з колекції Лейденського університету буде опубліковано й прокоментовано Леонідом Тимошенком у наступному номері «Острозької давнини».

¹¹³ Там само. – Ф. 437.

¹¹⁴ Там само. – Ф. 441 (лист кн. В.-К. Острозького до К. Лукаріса; Дубно, 30.V.1596 р.); Національний бібліотека України ім. В.І. Вернадського. – Інститут рукопису. – Ф. 18, спр. 37 (лист кн. В.-К. Острозького до старосільського старости Войцеха Конського про свою згоду на передачу “ченцям” порожньої церкви в с. Шоломия і підтвердження прав настоятеля святині на землі довкола неї; Дубно, 13.VI.1596 р.); спр. 35 (лист його ж до нього ж з наказом подати церковний сад у с. Будьків священнику Якову; Дубно, 17.VI.1596 р.); ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 11, арк. 183-183 зв. (заява кн. В.-К. Острозького в Луцькому городському суді; Луцьк, 27.VI.1597 р.).

відправився до Любліна без нього. Втішаючи Лукаріса, автор листа запевняв, що незабаром особисто вручить йому цей документ. Тепер у приїзді грека на Волинь уже не сумнівався. Втім, як впливає з аналізованого джерела, і сам отець Кирило мав відповідний намір, про що повідомляв князя ще тоді, коли надсилав йому листи патріарха та Івана Вишенського¹¹⁵.

Останній важливий момент, який заслуговує на увагу, – це побіжна згадка про інші канали комунікації Лукаріса з острожанами. Окрім самого суразького старости і друкаря Івана про актуальні новини з Острога віленський архимандрит і майбутній патріарх дізнавався від князя Василя-Костянтина і свого підопічного – Малюшицького молодшого¹¹⁶.

* * *

Підсумовуючи дослідження, можемо констатувати, що проаналізована кореспонденція істотно доповнює наші знання про острозький культурний осередок кінця XVI ст. Листи підскарб'я Гліба та Василя Малюшицького відкривають нові сторінки історії місцевої школи та інтелектуального гуртка: з'являються цінні біографічні дані про Кирила Лукаріса, князя Василя-Костянтина Острозького, його підскарб'я Гліба, суразького старосту Василя Малюшицького, друкаря Івана, “бакалаврів” Шимона Пекаліда, Тимофія Аннича, Стефана Смотрицького, а можливо і його брата Максима, розширюється список осіб, які студіювали або могли студіювати в академії (Іван Малюшицький, кн. Миколай-Лев Соломерецький), підтверджується ректорство Лукаріса в Острозі. Водночас листи засвідчують непрості стосунки вченого грека з найпотужнішим руським аристократом, який прагнув зберігати контроль над усіма аспектами функціонування створеного ним осередку.

---

¹¹⁵ UL. – BPG 122, f. 439v.

¹¹⁶ Там само.

Публікація документів*

№ 1

[1594, між 18 липня і 15 серпня]. Остріг. –
Лист Гліба до Кирила Лукаріса з пропозицією
переїхати до Острога й очолити слов'яно-греко-латинську школу

В Бозе велебных г[о]с[по]д[и]не ѿтче Кириль.

Икомъ ѿногдашнего дна с парѸ словъ в[ашеи] м[илости] припомналъ зъ стороны мешкана або быта в[ашеи] м[илости] тѸт, въ СѸстрогѸ, такъ и тепер, не вспоминаючи трѸдного и надѸер небезпечного переѸздѸ в[ашеи] м[илости] с тых краевъ, толко ѿ примножене талантѸ, быта тѸ, в краях наших, в[ашеи] м[илости], и тепер рад бым зданѸ в[ашеи] м[илости] вѸдал, если быс в[аша] м[илость] волю мѸти рачиль тѸ, при кн[а]жати его м[и]л[о]сти, забавитиса на ѿкии рокъ або поки вола в[ашеи] м[илости], абыс в[аша] м[илость] ѿвоц ѿкии по собѸ оставиль и ненадаремное бы быте в[ашеѸ] м[илости] Ѹ нас, зачим быс в[аша] м[илость] и ѿт людеи подакованѸ, и ѿт Б[о]га заплатѸ мѸль. А если бы вола в[ашеи] м[илости] была, тѸды бы са Ѹ кн[а]жати его м[и]л[о]сти то Ѹправило, жебыс в[аша] м[илость] самъ строителемъ тоѸ школы был, и сам ѿт себе, кого хотачи, в латинскои, кгрецкои и словенскои школѸ ховал, а иншии бы са жадеи, ни Наливаико, ни Василеи, ни га, не встѸповали, ѿкож га и пан Василеи и тепер не встѸпѸмысѸ до школы, и тым наданѸмъ на школѸ сам быс в[аша] м[илость] ведле зданѸ своего шаѸоваль. А такъ проше, рач в[аша] м[илость] волю свою на цедѸль мнѸ ѿзнаимити.

А затым поклонение низкоѸ.

В[ашеи] м[илости] зыч[ливый] слѸга и пр[и]ятель ГлѸбѸ.

Оригінал: *UL. – BPG 122, f. 440 v. Автограф з печаткою Гліба (f. 440). Аркуш з позначенням адресата не зберігся.*

Публікація: *публікується вперше.*

* Документи метаграфовано зі збереженням орфографії XVI-XVII ст. Виносні літери та надрядкові елементи введено в рядок і подано курсивом. Пунктуацію й уживання великих і малих літер уніфіковано за сучасним правописом. Скорочення під титлами розкрито в квадратних дужках; межі аркушів позначено двома рисками. Збережено авторське написання власних і географічних назв. Пошкоджені фрагменти відновлено в квадратних дужках з відповідними примітками.

Пого Свѣтлыи Глѣба до Кирилу Лукарица

Станов сонорачиного рѣна Свѣта словъ въ трипални заговорни Мшнѣ
 а во дѣя въ тѣхъ восторгахъ, таковъ истини небесадинности пѣдучного
 ищѣдъ нѣвѣстнаго тѣрѣдѣ въ Свѣтѣ брѣвѣхъ тѣмъ стрѣмившѣ
 тѣмъ въ дѣя тѣхъ вѣдѣна нами въ, истини рѣ дѣя а рѣдѣ
 въ вѣдѣ Если въ въ болѣ мѣтѣ рѣшивъ тѣхъ тѣмъ дѣтѣхъ Свѣтѣ дѣя
 вѣтѣхъ нами рѣовъ а во тѣмъ вола въ, а въ въ Свѣтѣ рѣмъ тѣмъ дѣтѣхъ и
 нѣвѣстнаго дѣя тѣмъ въ въ рѣмъ дѣя въ вѣдѣмъ дѣрѣновѣ: истини
 заплѣтѣ мѣвъ, Если въ въ бола въ вѣмъ, тѣмъ дѣя Свѣтѣ
 Свѣтѣ мѣтѣ тѣхъ вѣдѣна дѣя въ Свѣтѣ вѣдѣна тѣхъ мѣтѣхъ въ
 мѣтѣ Свѣтѣ мѣтѣ вѣдѣна вѣдѣна мѣтѣхъ вѣдѣна мѣтѣхъ дѣя рѣмъ
 рѣмъ дѣя нѣвѣстнаго нѣвѣстнаго нѣвѣстнаго вѣдѣна тѣхъ мѣтѣхъ вѣдѣна
 истини вѣдѣна вѣдѣна рѣмъ, истини вѣдѣна нами тѣхъ мѣтѣхъ
 въ вѣдѣна вѣдѣна вѣдѣна вѣдѣна вѣдѣна вѣдѣна вѣдѣна вѣдѣна
 своѣхъ мѣтѣхъ а во вѣдѣна, рѣ вѣдѣна вѣдѣна вѣдѣна

Слѣдѣ: А вѣга тѣ
 Глѣба
 38
 7

Лист Гліба до Кирила Лукарица
 (Острiг, між 18 липня і 15 серпня 1594 р.)

№ 2

[1594, серпень-вересень ?]. [Остріг]. –
Лист Гліба до Кирила Лукаріса з порадою
зменшити число викладачів “словенської школи” з двох до одного
і призначити на цю позицію Тимофія, а не Стефана Герасимовича

Велебнии в Бозе г[о]с[по]д[и]не отче Кирил.

Йком са поранѸ зъ в[ашею] м[илостю] видеѸ и розмовал з стороны т[ыхъ]¹ бакаларовъ словенскихъ, иж в[аша] м[илость] двѸх ховаешъ або Ѹмовил, тедым са тепер розмыслиль, а што болшого, же и писане тепер от кн[а]жати его м[и]л[о]сти принесено до мене, в котором жежи иншими речами споминает и то, ѿ тых млоденцовъ двох, абым дал знати, если их принато: ѿдного до словенское, а дрѸгого до латинское, которых в[аша] м[илость] вѣдаешъ, а если бы ихъ не принато, абым ихъ задержалъ и Ѹмовил на аком певномъ юркгелтъ кн[а]жати его м[и]л[о]сти ѿсобном, докладаючи того, иж школа людми и стѸдентами состоитса. Прето не здаст ми са (ач то все на воли в[ашеи] м[илости]), жебы в[аша] м[илость] двѸх ховалъ, бо то перша, же юркгелтъ болшии быти мѸсит, дрѸгаа – на стравѸ болшеи выидет, третѸа – згоды жежи бакаларми быти не может, четвѸртаа – воли кн[а]жати его м[и]л[о]сти не догодитса. А и то не менша, иж “ласкавое телатко двѣ матки ссет”, бо то рач в[аша] м[илость] вѣдати, иж кн[а]жа его м[и]л[о]сть на того СтеѸана не барзо ласкавого взгладѸ еще так ѿд ѿженена его, какож и ѿногда споминал, иж “Ѹа, – повѣдаеть, – его не казал до школы приимовати, ани его знаю, ани вѣмъ ѿ немъ”², што и правда, иж не вѣдати, хто его до школы принал, власне како ѿ францѸзѸ кролю, которыи с Полски втекъ, приповест: “Влѣзъ такъ лис, а мешкает такъ волкъ”, и проч[ее] etc. Не по гнѣвѸ, ани по своѸи страсти то пишѸ, толко с щирого сердца, такъ ми Богъ милъ, ани са с паном СтеѸаномъ Герасимовичом гнѣваю, бо ми ничего не вчинил, але, зычачи и в[ашеи] м[илости] лѣпшее славы, и ѿд Б[о]га заплаты, и от кн[а]жати его м[и]л[о]сти подакована и нагороды: розмыслса в[аша] м[илость], а Ѹизришь и спомнишь, иж бѸдешъ ми напо том даковати. А если юж в[аша] м[илость] хочешъ двѸх ховати, теды, зѸ злегко ѿбираючи, далеко ест ТимоѸѸи до словенское школы годнѣишии. Што и сам СтеѸан признати мѸсит. Вшакожъ чинъ в[аша] м[илость] такъ, како вола в[ашеи] м[илости], але Ѹа зъ зычливости своеѸ то пишѸ.

В[ашеи] м[илости] повол[ныи] слѸга и пр[и]ятель] Глѣбъ.

¹ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

² Далі закреслено слово: какож.

²⁻² Втор. 32:7.

³⁻³ Мт. 5:16.

⁴⁻⁴ Мт. 5:14.

А вѣмъ теж и то, же Тимоѣѣи на меншом юрггелтѣ перестанет, нижли Стеѡанъ, и то не менша, же в[аша] м[илость] новинѣ неслыханѣю и в школах добрых никгды небывалѣю внесешъ, же жонатыѣ бакалари бѣдѣт, што смѣхѣ достоино, и ѡзблост в наѣцѣ.

Оригінал: UL. – BPG 122, f. 438 v. Автограф Гліба. Печатка і аркуш із зазначенням адресата не збереглися, як і філігрань на арк. 438-438 v.

Публікація: публікується вперше.

№ 3

[1594, жовтень-листопад ?]. [Остріг]. –
Лист Гліба до Кирила Лукаріса з порадою
навести лад у школі, зокрема, погамувати Максима (Смотрицького),
який порушує встановлені порядки, свариться з бакалавром
Семеном (Пекалідом) і чинить йому погрози

Велебнии в Бозе г[о]с[по]д[и]не ѡтче Кирил.

²Вопроси рече ѡтца твоего, изозвѣстит тебѣ, старца твоа, и рекѣт тебѣ², своиственно бо естъ старѣишимъ юнѣишихъ наказовати и дѣлы добродѣтельными наставляти пореченномѣ, ³іако да видать рече ваша добраа дѣла, и прославать Сѡтца вашего, иже на небесех³, ⁴вы бо есте рече свѣтъ мирѣ⁴. Тѣм же добро ест, и бл[а]го ѣгодно нам вами просвѣщатиса, мы бо во ѣчимых чинѣ есмо. Сего ради во истиннѣ не ѣчачи, але истинно радачи, ѡт щирого сѣрдца, пишѣ и молю, дла Б[о]га, погамуи в[аша] м[илость] тыхъ выростковѣ ѡт тоѣе своеѣ воли и ѡт тых бѣнтовѣ в школѣ. Нехаи вжды ѡдна чверть в покою захована бѣдет, або навет через тые дни ѡalebные ѡ то слышѣ – дивы брѡат, и томѣ Семенови не дадѣт покои. А то са заховѣет ѣезде, иж без всакого прекословіа меншее ѡт болшого бл[а]гословлаетса, и емѣ же чест честь³, и по Великомѣ Василию чести по подобаюшомѣ бывати, то ест іако и хто годен такѣю емѣ ѡтдавати. И если речет нога слѣхѣ или рѣка ѡкѣ: “Не треба тебе то” – ѡ ѡднои нозѣ тѣло не бываѣтъ, также и пан Маѣим – если хочет, абы толко ѡдин ѡн был в школѣ, то бы юж не школа, и то так не бѣдет, іако ѡн хочет, бо бы то на горкии конец пошло. Не вѣрил бым Семенови, але ѡ то тепер кн[а]зѣ Соломерѣцкии повѣдает, иж через него всказал Маѣим до Семена ѡтповѣдѣ іакѣюсь.

³ Так в оригіналі.

³⁻³ 2 Пет. 2:20.

⁴⁻⁴ Пс. 17:26.

Прото га зас такъ до Маѣма всказую, іакъ бѣдет так барзо вылетати, а в школъ расколы и бѣнты чинити, теде то собѣ зъєднает, иж ани нога его не постанет до замкѣ. А если хочет ѹчитиса, нехай же ѱ назначонои године зъ иншими хлопаты приходит. А если до послѣги в[ашеи] м[илости] потреба хлопат, теде ест по томѣ сироты не такъ бѣчныє. Еше не великии Маѣим ѱилосоєѣ, жебы на него палацы мѣрованыє готовано, недавно колис зо мною и перед пѣчью просыпалса.

Мнѣ заправды ни ѱ што такъ не идет, г[о]с[по]д[и]не ѱтче Кирил, іако ѱ то, абы са кн[а]жа его м[и]л[ость] не довѣдалъ, иж на першом початкѣ незгода, свары, а и такъ юж таа школа проклатаа наприкриласа не толко кн[а]жати, але Б[о]гѣ и всѣмъ || [f. 413 v.] людем, а то все ѱт таких шѣи, а и тепер іакъ и в[аша] м[илость] бѣде[шъ]⁴ слѣхати, то бѣдет ³послѣднаа горша первых³. Не дармо и писмо мовит: ⁴“со преподобнымъ преподобен бѣдеши”⁴, а дѣрно[го]⁵ бѣса слѣхаючи, и сам чоловікѣ и добрыи зопсѣетса. Дла Б[о]га⁶, загамуи им в[аша] м[илость] того своволенства, юж вѣмъ, же и Семен да[блѣ]⁷ се годит з своим ѹпором. Сѣднакже, іаком и перво мовил, дла к[ил]кѣ⁸ причин годитса его шановати, и згола неледако ѱт себе ѱтпѣстити, іакожъ и неѱпѣстимо его, найбільшеи дла само[го]⁹ того, иж, бывши папѣжником, тепер секты их запрѣвса и [зъ не]приатела¹⁰ ѹчинивса приател. Бы так ѣ лахов – ѣзлоти[ли]¹¹ бы такого. А до того и годносткѣ такѣю маєт, іакаа н[а]¹² его ѱсобѣ належит, и мал ли бы мимо его там ѣ в[ашеи] м[илости] папѣжникѣ быти бакаларем, Боже ж не даи того. Раднѣи б[ы]¹³ мы видѣли, абы са запала, и слѣдъ єє выгинѣл, анижл[и]¹⁴ ѣжа за надрою грѣти. Іѣкож ѣѣм Богѣ, иж и не бѣдет, бо и ѱ в[ашеи] м[илости] то дѣржимо, иж в[аша] м[илость] собѣ и нам того не бѣдешъ зычити.

За тым рач быти ласкавъ.

В[ашеи] м[илости] зыч[ливии] пр[иатель] и слѣжит готовъ, Глѣбъ.

Оригінал: UL. – BPG 122, f. 413-413 v. Автограф Гліба. Печатка й аркуш із зазначенням адресата не збереглися. Філігрань див. на звороті вклейки між с. 154 і 155.

Публікація: публікується вперше.

⁴ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

⁵ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

⁶ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

⁷ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

⁸ У цьому місці рукопис пошкоджений; середину слова реконструйовано за контекстом.

⁹ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

¹⁰ У цьому місці рукопис пошкоджений; прийменник і початок слова реконструйовані за контекстом.

¹¹ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

¹² У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

¹³ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

¹⁴ У цьому місці рукопис пошкоджений; закінчення слова реконструйовано за контекстом.

№ 4

1596, січня 2. Крупа. –

Лист Гліба до Кирила Лукаріса, у якому він висловлює жаль,
що підступні поради інших спричинили непорозуміння з князем

В Бозе велебныи г[о]с[по]д[и]не отче Кирил.

Барзомъ єсть с того жалостен и болѣзнью сѣрдцемъ, ижъ такии нетреѣныи а несподѣваныи припадокъ в[ашеи] м[илости] траѣилса и знагла припаль, ижъ невинныи ѳрасѣнокъ в[ашеи] м[илости] задано. За чиимъ поводомъ або причиною – Пань Богъ томѣ и невинность в[ашеи] м[илости] нехаи бѣдетъ помстою. Йкожъ кн[а]жа его м[и]л[о]сть не такъ далеце винен, тако совѣты лѣкавые и пронырливые. Вшакожъ не вонтпъ в[аша] м[илость] в ласце Божои, маючи в Ним и в невинности своєї надѣю, иж ѳрасѣнокъ в[ашеи] м[илости] в потѣхѣ ѡбернетса и совѣты злыхъ разоратса, тылко со бл[а]-годарениемъ искѣшение приимѣи. Й тежъ там без мешкана, даст Б[о]гъ, бѣдѣ.

Затымъ са ласце в[ашеи] м[илости] залецам. Проше, абым в ниѣ хован был.

Писан в Крѣпыи¹⁵ в недѣлю генвара в чѣсѣ.

В[ашеи] м[илости] зыч[ливыи] и повол[ныи] пр[и]ятель] и слѣга Глѣбъ.

Оригінал: UL. – BPG 122, f. 445. Автограф. Печатка Гліба і адресат на f. 445 v.: В Бозе велебномѣ его милости господину отцу Кирилѣ, протосинкгелѣ александрѣискомѣ ж, господинѣ мнѣ велце ласкавомѣ. Збільшену копію печатки див. на с. 123, філігрань – на звороті вклейки між с. 154-155.

Публікація: публікується вперше.

¹⁵ Так в оригіналі.

№ 5

1596, травня 13. Остріг. –

**Лист Василя Андрійовича до Кирила Лукаріса,
в якому дякує за те, що прийняв на виховання його сина Івана;
повідомляє про отримання листів від самого Лукаріса і патріарха;
запевняє, що передасть їх князеві як тільки той повернеться з Литви;
інформує про сеймові новини і приїзд з Риму єпископів Іпатія (Потія)
та Кирила (Терлецького); сповіщає, що деякі церковні маєтки,
записані на кафедри цих двох владик предками Острозького,
за розпорядженням київського воєводи будуть відібрані;
обіцяє надіслати до Вільна “квит від Мануїла”**

Б[о]гоизбраному и саном архимандритства Ѹкрашеному г[о]с[по]д[и]-
ну отцю Кирилу, еѸархови с[в]а[т]Ѹишаго патріархи алеѸандрѸискаго,
здравствующе, ѱ Г[о]с[по]ди радоватисѸ.

Чесно писанє твоє, еже ѱт града Виленскаго через Ивана, дрѸкарѸ
ѱстрозскаго, принесеноє ми, любезно принавши, ѸтѸшыхсѸ, паче же Ѹко
извѸстил ми єси ѱ дѸтищу, с[ы]ну моемъ Іоанне, его жє, скитающасѸ
тамо, в[а]ша м[и]л[о]сть бл[а]г[о]стию своею присвоити до Ѹслужована
собѸ рачил – о сѸм сѸло бл[а]годарим Б[о]га, Ѹко преподобну мужю и в
любомудрии єллинска и латинска Ѹзыка хѸдожну в[а]шеи м[и]л[о]сти
сподобил его прилепитисѸ, да не вотще врѸма юности своеѸ изнурить, ѱ
нѸм же из дѸтска прилежание имѸхамъ, дабы єллинскаго сѸ звычайил. НынѸ
же Ѹповаєм на Б[о]га, иже хоцетъ всѸм ч[ε]л[о]в[Ѹ]кам сп[а]стисѸ и в разумъ
истинныи приити, Ѹко промышлениемъ с[в]а[т]Ѹи твоєѸ не Ѹлишии его ѱт
Б[о]га данаго ти дарѸ в любомудрии єллинска и латинска Ѹзыка, наказуѸ,
не попущаючи єму, Ѹко юну ѱтроку, сущю по его воли ходити, но во всѸм
в[а]шеи м[и]л[о]сти, Ѹко ангела Г[о]с[по]дна, слушати и гдѸ любо в[а]шу
м[и]л[о]сть Г[о]с[по]дѸ Б[о]гѸ ѱбратити будетъ рачил, да не ѱставиши его,
но вмѸсто чада и слуги вездѸ да будетъ ти, точию во страѸ Б[о]жии, и в
наказании твоєѸ с[в]а[т]Ѹи да пребывает – о сѸм сѸло молимъ. Ащє и мы,
Ѹко худии, не імамы по достолюнию чимъ воздати, но Г[о]с[по]дѸ Б[о]гѸ здѸ
и в будѸщемъ сугѸбо да возстати – ѱ сѸм молити Его должни єсмы.

СѸ кн[Ѹ]жати его м[и]л[о]сти, пану моемъ, ничтоже извѸстно во врѸма
сє в[а]шеи м[и]л[о]сти возвѸстити можем, занєже писанє в[ашеи] м[илости]
и листъ с[в]а[т]Ѹишаго патріарха по ѱтеханю его м[и]л[о]сти з Острога на
сѸемъ ѱтдано ми, которога єщєм кн[Ѹ]жати его м[и]л[о]сти не ѱтдал, бо его
м[и]л[о]сть єщє пред Великим постом ѱтсєла Ѹко на сѸем выехати рачил,
так и до сєго часу єщє сѸ там бавит, зѸ сєму до Литвы поехал, которога што
и ден сподєвамьсѸ здѸсѸ до Острога. Скоро, даст Б[о]гѸ, приєдет, листы

тыє, што през Ивана друкаря *от* в[а]шеи м[и]л[ости] мнѣ поданыє, его м[и]л[ости] *от*дам и ѿ всеи через кого сѧ трафит в[ашеи] м[илости] ѿзнаимє.

А зъ стороны б[о]гопротивнаго календаря римскаго – на сеимѣ кн[а]жа его м[и]л[ость], ни на дары и прозбы, ни на пострахи и грозбы намнѣи не дбаючи, || [f. 442v.] с тым сѧ кролеви его и всему сенатови ѿповедал при православнои вѣре своєи до маєтности и до пролитиа крови своєа стояти. А при кн[а]жати его м[и]л[ости] всѣ ѿбыватели рѣскихъ земель и повсюдѣ С[в]ѣтѣе Восточное Цѣркви правѣрнии, с тым же сѧ ѿповедавши, розехали.

А тыє два законопреступники, еже на бл[а]говѣриє крамолу воздвигоша, – слонравныи Ипатєи и лукавыи Кирил – з Риму приехавши, ани сѧ ѡказати ѡвнє смѣли на соимѣ, которымъ всѣ православиа рѣскаго п[а]нове послушенство перед кролемъ выповѣдели, не хотачи ихъ мѣти за духовныхъ и пастыреи, єдно за змѣнниковъ и крамолниковъ, и зараз кн[а]жа его м[и]л[ость] имѣна свои, *от* продковъ его м[и]л[ости] до владычества наданыє, казал *от*бират.

Квит *от* Мануила *єст* ѡ мене, которыи до в[ашеи] м[илости] пошло зъ армарку любелскаго през мещан вилєнскихъ, бо там в Люблинѣ Иван друкар быти мусит.

По сихъ себє свещенымъ м[о]л[ит]вамъ преподобиа ти вручаю и службы своє в ласку в[ашеи] м[илости] залецамъ.

Писан в Острогу маи гѣ року аѣѣѣѣ.

Хѣждьшыи во христианехъ смиренныи Василєи Андрѣевич твоєи с[в]ѣт[ы]ни метанє творит.

Оригінал: *UL. – BPG 122, f. 442-442 v. Автограф Василя Малюшицького. Адресат на f. 443 v.: Б[о]гоизбраному и саномъ с[в]ѣщеннымъ ѡкрашеному чєснѣишему г[о]с[по]д[и]ну ѿцу Кирилу, архимандриту і єзархови с[в]ѣтѣишаго патриархи александрѣискаго, на тот час ѡ Вилни сущеи, чєсно да вручитсѧ. Печатка Малюшицького не збереглася. Філігрань див. на звороті вклейки між с. 154-155.*

Публікація: *публікується вперше.*

стася цесарви это и всему селатови и повсуда при православно вое
своє домытви и до правити цесви своє стокати. Хришчани ево и
своє и ба-ваши рбши гали и повсуда стей восити и рбши право
в рбши стей гали и повсудаши рбши. Хришчани ево равно
приступити ево на воевди цесви воевди ево и рбши
ипати и мушави и рбши рбши при рбши рбши воевди рбши
своєвди цесви. Котори ево православно рбши ево по су
шество при рбши воевди рбши рбши рбши рбши рбши
ипати ево рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши
ипати ево рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши
Кои и мануша и рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши
воевди рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши
По си себе свещени и рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши
вояши в рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши

Хришчани воевди рбши
рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши
рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши рбши

Лист Василя Малюшицького до Кирила Лукаріса
(Остріг, 13 травня 1596 р.): завершення

№ 6

1596, травня 19. Дубно. –

**Лист Василя Андрійовича до Кирила Лукаріса,
в якому повідомляє про прибуття на Волинь князя
і вручення йому до рук листів від патріарха
і Вишенського; розповідає про емоційну реакцію Острозького
після прочитання цих листів; закликає Лукаріса приїхати
на зустріч з його патроном і запевняє, що радий буде
бачити отця Кирила також і в Суражі**

Возлюбленому Г[о]с[по]демь¹⁶ честнѣишему г[о]с[по]д[и]ну отцѣ Кирилу, архимандриту і єзархови с[в]а[т]ѣишаго патриархи александрѣискаго, ѿ Г[о]с[по]ди, здравствующи, радоватися.

По первомъ писанию моемъ до в[ашеи] м[илости], ск[о]ро¹⁷ кн[а]жа его м[и]л[ость], пан мои, сезде, на Волын, прибыти рачил, тогда и я с теми листы сватѣишаго патриархи і Вишенскаго, през Ивана дрѣкаря ѿт в[ашеи] м[илости] мнѣ ѿдаными, не замешкалом ѣ его м[и]л[о]сти кн[а]жати, п[а]на своего, быти, і его м[и]л[о]сти ѿдати, і словне ѿ том ѿт в[ашеи] м[илости] мовити. Его м[и]л[ость] вдачен тому писанию былъ, нижли ѿ том велми ся ѿскорбилъ и сѣло печален быст, же так долго тые листы в[аша] м[илость] при собѣ задержати рачил, которые если бы были вчас ѿданы и в[аша] м[и]л[ость] не такъ знагла ѿт кн[а]жати его м[и]л[о]сти ѿтехал, але то, што ест в[ашеи] м[илости] ѿт с[в]а[т]ѣишаго патриархи злецоно, справивши, тогда бы не пришло до такового замешаня и розрухѣ, зъвлаща зъ стороны б[о]гопротивнаго новаго календаря того, ѿ чым ширеи зъ самага писаня кн[а]жати его м[и]л[о]сти, до в[ашеи] м[илости] писанаго, зрозѣмѣти в[аша] м[илость] будешъ рачил. Тѣм же, Б[о]га ради, молим, ѣскори и потщися здѣса до кн[а]жати его м[и]л[о]сти прибыти и прежде реченая повелѣния с[в]а[т]ѣишаго патриархи послѣды днес исполнити і исправити, дондеже в конечное падение не dospѣтъ, аще бы и так было, жебы ся што в[ашеи] м[и]л[о]сти ѿт кн[а]жати его м[и]л[о]сти на час не по мысли здало в[ашеи] м[и]л[о]сти, яко д[у]хов[но]му телесным немощам сходити подавало а не ѿтездчати знагла, вы бо, рече, силнии – должны есте немощных немощи носити. Но Б[о]га свѣдѣтеля призываю, иж кн[а]жа его м[и]л[ость], пан мои, яко в он часъ со всаким ѣсердием в[ашеи] м[илости] рад был, и так внезапно ѿтеханю в[ашеи] м[илости] дивуючися, сѣло скорбенъ быст, аще ли прежде не видѣвши писаня с[в]а[т]ѣишаго патриарха, ѣсердно в[ашу] м[илость] принал, н[ы]нѣ пак, принавши писание ѿт

¹⁶ Так в оригіналі.

¹⁷ В оригіналі пропущена літера: скро.

с[ва]гѣишаго патриархи, множаишую любовь и Ѹсерднѣишии привѣтъ ку в[ашеи] м[ил]л[ости] имать, ѿкомъ ѿвне и значне то зъ его м[ил]л[ости] кн[а]-жати, п[а]на моего, зрозумѣль и обачиль, же в[ашеи] м[илости] велми рад будеть. Сего ради прилѣжно молим всѣ, поспѣшиса сездѣ прибыти, не будеш в[аша] м[илость] того жаловати, бо всѣ здѣшнии будѹт в[ашеи] м[илости] ради. Повѣлѣннаа патриарха с[ва]гѣишаго исполниши, и себе в том оправдиши, и здѣшних, в печали сущих, обѣвеселиши.

А будет ли воля в[ашеи] м[илости], едѹчи сездѣ до его кн[а]жатскои м[ил]л[ости], в дорозѣ до имѣна его м[ил]л[ости] шпиталнаго, до Сурожа, ступити, мы в[ашеи] м[илости], ѿко ангелу в житю, ради будем.

С тым себе преподобным м[ил]л[ит]вам в[ашеи] м[илости] порѹчам и службы свое в ласку в[ашеи] м[илости] пилне зацедам.

З Дѹбна маи ѿ року чѣ.

Хѹдъшии во христианех Василеи Андрѣевич, твоєи с[ва]гѣиши метание до земла¹⁸.

Оригінал: *UL. – BPG 122, f. 437. Автограф. Печатка Василя Малюшицького і адресат на f. 437 v.: Б[о]гоизбраному г[о]с[по]д[и]ну честнѣишему ѿцу Кирилу, архимандриту і єзархови с[ва]гѣишаго Мелетиа, патриархи александрѣискаго, в Б[о]госп[а]саемом градѣ Вилни на тот час сущему, чесно да вручитсѧ. Печатка Малюшицького не збереглася. Філігрань див. на звороті вклейки між с. 154-155.*

Публікація: *публікується вперше.*

№ 7

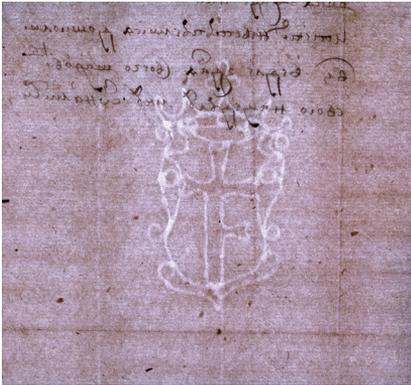
1596, травня 25. Остріг. –

Лист Василя Андрійовича до Кирила Лукаріса, в якому повідомляє, що забув передати Іванові друкареві, який поїхав до Любліна, цирограф Емануїла на 20 золотих, але вручить його особисто Лукарісові, коли той прибуде на Волинь на зустріч із князем; запевняє, що й Острозький, і “всі вони” чекають на його приїзд

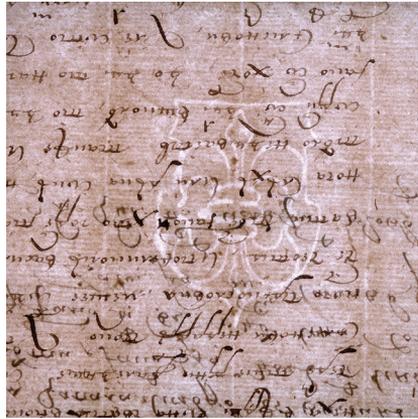
Б[о]гоизбраному честнѣишему г[о]с[по]д[и]ну ѿцу Кирилѹ, архимандриту і єзархови с[ва]гѣишаго Мелетиа, патриархи александрѣискаго, здравствующи, ѿ Г[о]с[по]ди радоватисѧ.

¹⁸ Так в оригіналі.

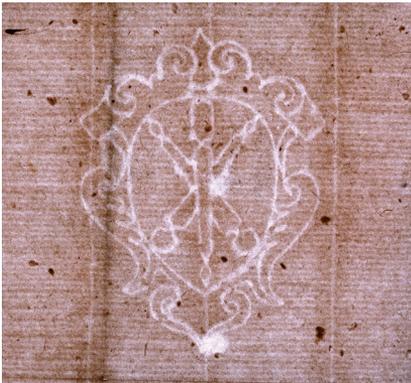

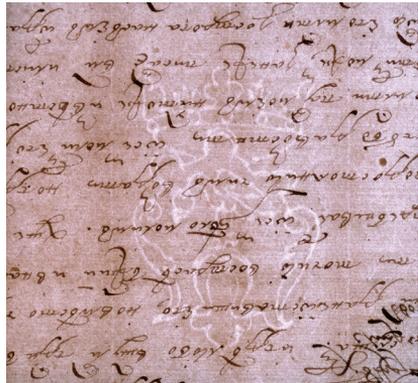
Док. № 1

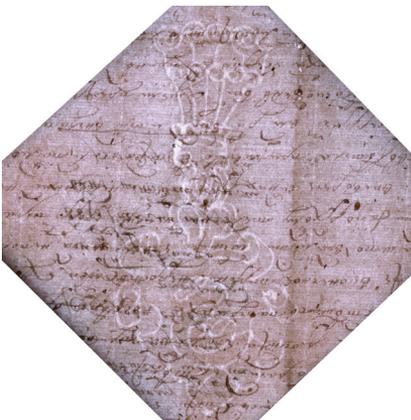
Док. № 3

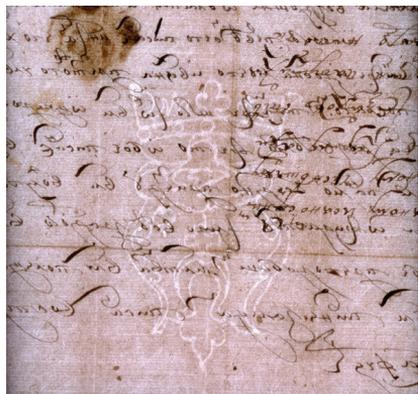
Док. № 4

Док. № 5

Док. № 6

Док. № 7

Філіграні листів Гліба і Василя Андрійовича

Цырокграоу, штосмы *от* Емануила на двадцат злотых взяли, и *ж* его *от* в[ашеи] м[илости] дошли, – не мѣль есми его на *тот* час при собѣ, кгдам Ивана дрѹкарѹ выправовал до Люблина. Забачилом его зъ собою зъ Сурожа взяли до СѸстрога, для тогом на *тот* тепер час не могъ есми его до в[ашеи] м[илости] послати, ведже и *ж* сам в[а]ша м[и]л[ость] сездѣ быти рачишь, в *тот* са час в[ашеи] м[илости] *отдаст*, також зрозѹмѣлисмь с тых листов, до кн[а]жати его м[и]л[ости], п[а]на моего, писаных, которые в[аша] м[илость] през того *ж* Ивана дрѹкарѹ з Вилна до мене прислати рачил, же нужда всако¹⁹ *ест* в[ашеи] м[илости] сездѣ 8 кн[а]жати его м[и]л[ости] быти, и нѣлза иначеи 8чинити, но с[ва]тѣишаго патриархи повелѣние исполнити и бл[а]гочестиваго кн[а]зѹ, п[а]на моего, іако предстателя въ здѣшнеи области и поборника по правовѣрию, желание сотворити, ѿ чомъ первѣи сего писане кн[а]жати его м[и]л[ости] и мое двое до в[ашеи] м[и]л[ости], также и до с[ы]на моего Ивахна през того *ж* ч[е]л[овѣ]ка дѹбенскаго іменем 8ласа послалом, тым же, што і *от* в[ашеи] м[илости] ѿ цырокграоу писане ми принес. Так розѹмѣмъ, же то обоє писане в[ашу] м[и]л[ость] дошло, а кн[а]жа его м[и]л[ость], пан мои, 8сердно приездѣ в[ашеи] м[илости] водлугъ писана с[ва]тѣишаго патриархи ѿжидаетъ, і мы всѣ з радостю в[ашу] м[илость] ѿчекивамы.

С тым себѣ прѣподобным м[о]л[ит]вам в[ашеи] м[илости] полецам и службы свое в ласку в[ашеи] м[илости] пилне залецам.

Писан в Острогу маи кѣ року аѣчѣс.

Хуждышии во христианех Василеи Андрѣевичъ, строитель шпитала ѿстрозского.

Оригінал: *UL. – BPG 122, f. 439 v. Автограф Василя Малюшицького. f. 439: Б[о]гоизбраному и саном с[ва]щєнымъ 8крашеному чєснѣишему г[о]с[по]д[и]ну ѿтцу Кирилу, архимандриту і єѣрхови с[ва]тѣишаго Мелетиа, патриархи александрѣискаго, на тот час 8 Вилни сущему, чєсно да сѹ врѣчить. Печатка Малюшицького не збереглася. Філігрань див. на звороті вклейки між с. 154-155.*

Публікація: *публікується вперше.*

¹⁹ Слово дописане пізніше на лівому маргінесі листа, тим саме почерком.